

આ વિનવ ૨

મુનિશ્રી સંતબાલજી રચિ
પુસ્તકો કે જે સન ૧૯૫૮ માં
પ્રગટ થયેલા પુસ્તકોમાં પ્રથમ
અભિનવ શમાયજીમાં કથા મળી
આવતી વટનાંગોનું અર્થવટન ગાંધી
દ્વિતીયકી અનુસારનું છે. આ
વિચારક પ્રેમીએ આજ નાંચવા
કિંમત : અઢિ રૂપિયા

ગામડાનું

મુનિશ્રી સંતબાલજી રચિ
પુસ્તકમાં ગામ-સંસ્કૃતિને અજવા
વર્ણવેલાં આવ્યા છે. ગ્રમ્ય-ગ્રામ
લોકસેવકને તથા ગ્રામ્ય-સંસ્કૃતિને
આ પુસ્તક અનેક માર્ગદર્શન :
કિંમત : દોઢ રૂપિયા

પ્રાપ્તિસ્થા

વિશ્વવાત્સલ્ય

આ ભે ન વ ૨

મુનિશ્રી સંતબાલજી રચિ
પુસ્તકો કે જે સન ૧૯૫૮ માં
પ્રગટ થયેલા પુસ્તકોમાં પ્રથમ
અભિનવ શમાયજ્ઞમાં કથા મળી
આવતી વટનાઓનું અર્થવટન ગાંધી
દ્વિતીયકી અનુસારનું છે. આ
વિચારક પ્રેમીએ ખાસ નોંધવા
કિંમત : અઢિ રૂપિયા

ગામડાનું

મુનિશ્રી સંતબાલજી રચિ
પુસ્તકમાં ગ્રામ-સંસ્કૃતિને અજવા
વર્ણવેલાં આવ્યા છે. ગ્રામ્ય-જીવ
લોકસેવકને તથા ગ્રામ્ય-સંસ્કૃતિને
આ પુસ્તક અનેક માર્ગદર્શન :
કિંમત : દોઢ રૂપિયા

પ્રાપ્તિસ્થા

વિશ્વવાત્સલ્ય

આને જાણીને તેમ છે. આને જાણવાથી જાણતો માણ
તેના સમજમાં આવે. આથી જોય છે. આમ જગત
ખરે જ સારું નથી તેમ બધું જ ખોટું પણ નથી આપ
તો સારું તસ્વો જીવાનાં છે અને દુઃખવાનાં છે. શંક
જગતનાં છે સ્વરૂપ કહેવાય છે. એક રોદ અને બીજું
સૌમ્ય. પણ આપણે સૌમ્ય સ્વરૂપ જ પ્રજવાનું છે. તેણે
દુનિયાનાં નેર જોરને જોયીને બી બપા અને સૌમ્ય બન્ય
તેમ આપણે માફ ન જોઈએ અને કદાચ જોવાય તો પ
જઈએ. આનો અર્થ એમ નથી કે આપણે નળાનાં તસ્વો
નિભાવી હાઈએ કે ટેકે આપીએ, આનો અર્થ એટલે
જ છે કે નળાનાં તસ્વોને સારાં તસ્વોથી હટાવીએ
નળાનાંથી નહિ. આમ થશે તો સર્વત્ર સૌમ્યભાવ પાથરત
પાથરતાં આપણે અને આપણું જગત બન્નેય અપા
ચુબને ભેટી શકીશું.

: ૩ :

પ્રકૃતિ વિકૃતિ અને સંસ્કૃતિ

મનુષ્યનો જે સ્વભાવ બંધાય છે તેને પ્રકૃતિ
કહેવાય છે, જીવન વહેવારમાં સંસ્કારમય આચરણ કરતાં
અને એ આચરણને લીધે જે કંઈ પરિસ્થિતિ થાય તેને
સંસ્કૃતિ કહેવાય છે અને એ આચરણ અનાચારમય બને
ત્યારે તે વિકૃતિ કહેવાય છે.

આને અર્થનો વિષય છે. આને વિષયવાદી માનવો માણે તેના સમજાવવા માટે આપણે વિષય છે. આમ જગતમાં અને જગતમાં નથી તેમ પણ જ જોઈએ પણ નથી આપણે તે સારાં તત્ત્વો જીવાનાં છે અને કુલાવવાનાં છે. શકે જગતવાનનાં જે સ્વરૂપ કહેવાય છે. એક રોડ અને બીજું સૌમ્ય. પણ આપણે સૌમ્ય સ્વરૂપ જ પ્રજવાનું છે. તેણે કુનિયાનાં નેર જેરને નોખીને ગી ગયા અને સૌમ્ય બન્યો તેમ આપણે માફ ન જોઈએ અને કદાચ જોવાય તો પ જોઈએ. આનો અર્થ એમ નથી કે આપણે નળાનાં તત્ત્વો નિભાવી લઈએ કે દેકે આપણે, આનો અર્થ એટલે જ છે કે નળાનાં તત્ત્વોને સારાં તત્ત્વોથી લટાવીએ નળાનાંથી નહિ. આમ થશે તો સર્વાત્ર સૌમ્યભાવ પાથરત પાથરતાં આપણે અને આપણું જગત બન્નેય અપા રુખને ભેટી શકીશું.

: ૩ :

પ્રકૃતિ વિકૃતિ અને સંસ્કૃતિ

મનુષ્યનો જે સ્વભાવ બંધાય છે તેને પ્રકૃતિ કહેવાય છે, જીવન વહેવારમાં સંસ્કારમય આચરણ કરતાં અને એ આચરણને લીધે જે કંઈ પરિસ્થિતિ થાય તેને સંસ્કૃતિ કહેવાય છે અને એ આચરણ અનાચારમય બને ત્યારે તે વિકૃતિ કહેવાય છે.

આવી જશે. વિસરના વધસ્તંભ પ્રજા વધાવી લે છે સોફેટીસના ઝેરના ખ્યાલાને પણ પ્રજા વધાવી લે છે જ્યારે દયાનંદજી અને ગાંધીજીના ખૂનો વ્યક્તિઓ કયા છે. ભલે તેની પાછળ થોડી વ્યક્તિઓ હુસે પણ તેમના સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ન થઈ. દયાનંદના રસોઈઆનું સન્માન ન થયું બલકુલ લોકોએ ધૂણા દાખવી. ગાંધીજીના મૃત્યુ પછી બહુ થોડા લોકોએ મીઠાઈ ખાધી એ બહુ પાસ સમગ્ર ભારત તો રોયું. સંસ્કૃતિનો આ તફાવત છે. એ સ્થળે ખૂનીને સમાજ સત્કારે છે અને બીજે સ્થળે ખૂની ક્રીડકારે છે. એક ત્રીજી બાબુ પણ વિચારવા જેવી છે ગોડસેએ ગાંધીજીનું ખૂન કર્યું છતાં તેને બચાવવા માં સંખ્યાબંધ પત્રો રાષ્ટ્રપતિ ઉપર ગયા અને તેને હુકમ પરિવર્તન માટે તક આપવા વિનંતી કરાઈ. દયાનંદજી રસોઈઆને આર્થિક મદદ આપી ભાગી જવાની સલાહ આપી.

એક વ્યક્તિએ આખા સમાજનું અપમાન કર્યું હોય તેના પરિવર્તન માટે કઈ પ્રતિક્રિયા થાય છે તેનું ઉપર સંસ્કૃતિનો આધાર છે. તેના અદ્યતિ વર્તનને આપણે ઘટિત વર્તનથી જ સુધારીશું. કદાચ તેની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા તોડીશું અને તેને સુધારવાની તક આપીશું આ છે ભારતની સંસ્કૃતિ. જ્યારે પરદેશમાં એથી બલકુલ પરિસ્થિતિ આપણને જોવા મળે છે.

માણસના હાથમાં ભગવાને પુરુષાર્થ આપ્યો છે એ પુરુષાર્થ દ્વારા સંસ્કૃતિ નિર્માણ કરવાનું કામ આપણે

આવી જશે. વિસરના વધસ્તંભ પ્રજા વધાવી લે છે સોફેટીસના ઝેરના ખ્યાલાને પણ પ્રજા વધાવી લે છે જ્યારે દયાનંદજી અને ગાંધીજીના ખૂનો વ્યક્તિઓ કયા છે. ભલે તેની પાછળ થોડી વ્યક્તિઓ હુસે પણ તેમના સામાજિક પ્રતિષ્ઠા ન થઈ. દયાનંદના રસોઈઆનું સન્માન ન થયું બલકુલ લોકોએ ધૂણા દાખવી. ગાંધીજીના મૃત પછી બહુ થોડા લોકોએ મીઠાઈ ખાધી એ બહુ પાસ સમગ્ર ભારત તો રોયું. સંસ્કૃતિનો આ તફાવત છે. એ સ્થળે ખૂનીને સમાજ સત્કારે છે અને બીજે સ્થળે ખૂની ક્રીડકારે છે. એક ત્રીજી બાબુ પણ વિચારવા જેવી છે ગોડસેએ ગાંધીજીનું ખૂન કર્યું છતાં તેને બચાવવા માં સંખ્યાબંધ પત્રો રાષ્ટ્રપતિ ઉપર ગયા અને તેને હુકમ પરિવર્તન માટે તક આપવા વિનંતી કરાઈ. દયાનંદજી રસોઈઆને આર્થિક મદદ આપી ભાગી જવાની સલાહ આપી.

એક વ્યક્તિએ આખા સમાજનું અપમાન કયું હોય તેના પરિવર્તન માટે કઈ પ્રતિક્રિયા થાય છે તેનું ઉપર સંસ્કૃતિનો આધાર છે. તેના અદ્યતિ વર્તનને આપણે ઘટિત વર્તનથી જ સુધારીશું. કદાચ તેની સામાજિક પ્રતિષ્ઠા તોડીશું અને તેને સુધારવાની તક આપીશું આ છે ભારતની સંસ્કૃતિ. જ્યારે પરદેશમાં એથી બલકુલ પરિસ્થિતિ આપણને જોવા મળે છે.

માણસના હાથમાં ભગવાને પુરુષાર્થ આપ્યો છે એ પુરુષાર્થ દ્વારા સંસ્કૃતિ નિર્માણ કરવાનું કામ આપણે

ધમ્મ થાય. ઘડિયાળનો ટકોરો ના કહે ત્યારે લાગે બહુ કે જરૂરી કામમાં પાંચ-દસ મિનિટ મોડું થાય તો જોડું શું છે ? આપણે કાળના ગુલામ નથી. એક રીતે આપણે કાળના સ્વામી છીએ પણ એકવાર મનને નિયમો તરફ કડકાઈથી ના જવા દઈએ તો બીજી ઘણીવાર એ મન બાંધે છેડ કરવા લાગી જાય છે એટલે કોઈ પણ ચોક્કસ ધમ્મનાર માણસે સમયપત્રક બનાવી લેવું રહ્યું. જે ગાડી નિયમિત આવે તો રાજી થઈએ છીએ અને મોડી મોડી આવે તો ગમતું નથી, તેની ટીકા કરીએ છીએ. એમ આપણી ગાડી નિયમિત ચોજનાબદ્ધ ચાલે તો ઘણું રસ પડી જાય છે. એક વખત અનિયમિત થયા તો એની અસર આખા દિવસનાં કામો પર થાય છે. સામે ટાંગેલું ઘડિયાળ આપણે થોભીએ પણ તે ચોલતું નથી. તેનો ટાઈમ સૂર્યચંદ્રની ગતિ ઉપરથી નક્કી થયો હોય છે અને કાળ ઉપરથી નિયમિતતા શબ્દ આવ્યો છે. આપણે કામ જોડવતા પહેલાં લાલ-હાનિનો બધો વિચાર કરીએ છીએ તો જે એ જ પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો પછી એ દેવરૂપ બની જશે; પણ બાંધેડાં કરીશું તો કોઈ કામ વ્યવસ્થિત નહીં થઈ શકે.

આપણે સૌ સમાજસેવાના કાર્યમાં પડેલાં છીએ. એ કંઈ કોઈને માટે નહીં પણ આપણા પોતાના માટે. અત્યંત અને હૃદયનાં દર્શન કરવા માટે સેવા સ્વીકારી છે. જે એ સેવામાં કીર્તિ-અપકીર્તિ, કોઈને સાદું લાગવું

ધન્ય થાય. ઘડિયાળનો ટકોરો ના કહે ત્યારે લાગે બહુ કે જરૂરી કામમાં પાંચ-દસ મિનિટ મોડું થાય તો જોડું શું છે ? આપણે કાળના ગુલામ નથી. એક રીતે આપણે કાળના સ્વામી છીએ પણ એકવાર મનને નિયમો તરફ કડકાઈથી ના જવા દઈએ તો બીજી ઘણીવાર એ મન બાંધે છેડ કરવા લાગી જાય છે એટલે કોઈ પણ ચોક્કસ ધન્યનાર માણસે સમયપત્રક બનાવી લેવું રહ્યું. જે ગાડી નિયમિત આવે તો રાજ થઈએ છીએ અને મોડી મોડી આવે તો ગમતું નથી, તેની ટીકા કરીએ છીએ. એમ આપણી ગાડી નિયમિત ચોજનાબદ્ધ ચાલે તો ઘણું રસ પડી જાય છે. એક વખત અનિયમિત થયા તો એની અસર આખા દિવસનાં કામો પર થાય છે. સામે ટાંગેલું ઘડિયાળ આપણે ચોક્કસ પળ તે ચોક્કસ નથી. તેનો ટાઈમ સૂર્યચંદ્રની ગતિ ઉપરથી નક્કી થયો હોય છે અને કાળ ઉપરથી નિયમિતતા શબ્દ આવ્યો છે. આપણે કામ જોડવતા પહેલાં લાલ-લાલિનો બધો વિચાર કરીએ છીએ તો જે એ જ પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરીશું તો પછી એ દેવરૂપ બની જશે; પણ બાંધેડાં કરીશું તો કોઈ કામ વ્યવસ્થિત નહીં થઈ શકે.

આપણે સૌ સમાજસેવાના કાર્યમાં પડેલાં છીએ. એ કંઈ કોઈને માટે નહીં પણ આપણા પોતાના માટે. અલ્પનાં અને હૃદયરતાં દર્શન કરવા માટે સેવા સ્વીકારી છે. જે એ સેવામાં કીર્તિ-અપકીર્તિ, કોઈને સાદું લાગવું

હવે સત્યની સાથે પ્રેમ અને ન્યાયનાં તત્ત્વો નહીં હોય તો સત્ય ગામૂડું સડી જાય છે. ઈશ્વરનાં જે સ્વરૂપ કલ્પ્યાં છે. એક પ્રેમસ્વરૂપ અને બીજું ન્યાયસ્વરૂપ. પ્રેમમાં કરુણા આવે છે અને ન્યાયમાં નિષ્કુરતા આવી જાય છે. આપણે સામાજમાં કામ કરતા હોઈએ ત્યારે એ સામાજિક કાર્યોમાં સત્ય પછવાડે કેટલા નિષ્કુર અને કેટલા પ્રેમાળ બની શકીએ છીએ ? તેની ઉપર આપણી સાધનાનો આધાર છે. શુદ્ધ લાગવાનનો એક પ્રસંગ છે. તેમને એમ સમજાયું કે આ દુનિયાની માનવજાત દુઃખી હોય ત્યારે હું મારા પોતાના સુખનો વિચાર ક્યાં કરું તે બરાબર નથી. જ્યારે તેમણે ત્રણ દરજ્જા જોયાં એમાં એક ઘરડો, એક રોગી અને એક શબ, ત્યારે એ ખિન્ન થઈ ગયા અને વિચારવા લાગ્યા કે આ દુઃખમાંથી બચવું હોય તો કાયમનો ઉકેલ શોધી લેવો જોઈએ. આ ચિંતનમાંથી એમણે ઘર છોડવાનો વિચાર કર્યો. ઘરેણું ઉતારી નાખ્યાં, તૈયારી કરી અને યશોધરાની પથારી પાસે ગયા. વિચાર કર્યો કે યશોધરાને બળર આપવી કે નહીં ? સહુલ ભગશે અને પિતાને નહીં દેજે ત્યારે શું કરશે ? એક વાર જગાડી દઉં ! એક ચુંગન કરી લઉં ! પણ પછી નિષ્કુર બન્યા. ઘર છોડયું. છ માસ સુધી તપ કર્યું શરીર ઘસી નાખ્યું પણ સત્ય ના દેખાયું. પણ જ્યારે વારાંગના ત્યાંથી નીકળી અને એટલા શબ્દો સાંભળ્યા કે, તારને શહુ જોઈશો નહીં તેમ શહુ લીલા પણ ના મૂકશો; જેથી

હવે સત્યની સાથે પ્રેમ અને ન્યાયનાં તત્ત્વો નહીં હોય તો સત્ય ગામૂડું સડી જાય છે. ઈશ્વરનાં જે સ્વરૂપ કલ્પ્યાં છે. એક પ્રેમસ્વરૂપ અને બીજું ન્યાયસ્વરૂપ. પ્રેમમાં કરુણા આવે છે અને ન્યાયમાં નિષ્કુરતા આવી જાય છે. આપણે સામાજમાં કામ કરતા હોઈએ ત્યારે એ સામાજિક કાર્યોમાં સત્ય પછવાડે કેટલા નિષ્કુર અને કેટલા પ્રેમાળ બની શકીએ છીએ ? તેની ઉપર આપણી સાધનાનો આધાર છે. શુદ્ધ લાગવાનનો એક પ્રસંગ છે. તેમને એમ સમજાયું કે આ દુનિયાની માનવજાત દુઃખી હોય ત્યારે હું મારા પોતાના સુખનો વિચાર ક્યાં કરું તે બરાબર નથી. જ્યારે તેમણે ત્રણ દશ્યો જોયાં એમાં એક ઘરડો, એક રોગી અને એક શબ, ત્યારે એ ખિન્ન થઈ ગયા અને વિચારવા લાગ્યા કે આ દુઃખમાંથી બચવું હોય તો કાયમનો ઉકેલ શોધી લેવો જોઈએ. આ ચિંતનમાંથી એમણે ઘર છોડવાનો વિચાર કર્યો. ઘરેણું ઉતારી નાખ્યાં, તૈયારી કરી અને યશોધરાની પથારી પાસે ગયા. વિચાર કર્યો કે યશોધરાને બળર આપવી કે નહીં ? સહુલ ભગશે અને પિતાને નહીં દેજે ત્યારે શું કરશે ? એક વાર જગાડી દઉં ! એક ચુંગન કરી લઉં ! પણ પછી નિષ્કુર બન્યા. ઘર છોડયું. છ માસ સુધી તપ કર્યું શરીર ઘસી નાખ્યું પણ સત્ય ના દેખાયું. પણ જ્યારે વારાંગના ત્યાંથી નીકળી અને એટલા શબ્દો સાંભળ્યા કે, તારને શહુ જોઈશો નહીં તેમ શહુ લીલા પણ ના મૂકશો; જેથી

હે જે વપારે ભણે તે આપકડ મધને જોતી રહે અને હુકું
 કર્યા કરે. આગી મમજીની અને ગુજિજીવી એમ મમાજ
 બે વિભાગ પડી ગયા છે. હવે આપણા મુવાનો જા
 છે અને ભૂમિગેના કરીને વધુ અનાજ ઉત્પન્ન કરવ
 સ્વીકાર્યું છે. સ્વાશ્રયી રસ્તા પણ બંધાય છે. આપુ ઉ
 ઉપરનું નળી તળાવ ધ્રમસંઘથી જ થયું છે. આપું
 ઘણું કામ તમે સંઘબળથી કરી શકો. ભણતાં ભણ
 પણ કરી શકો. એક રીતે તો શ્રમનિષ્ઠા એ સાચું ભણ
 છે અને એમાં સત્યલક્ષી નીતિ ભેળવવી તે સ
 ગણતર છે.

દેશ સ્વતંત્ર થયો છે પણ હવું ધણુંય કામ
 વાનું બાકી રહ્યું છે. હવું મૂડીવાદની વિપજવાળા જે
 તેમ છે. એક કહેવાતા ગરીબ માણસના મગજમાં
 મૂડીવાદ ભર્યો છે. આપણામાંના જેમના મનમાં
 એકત્ર કરવાની ઇચ્છા છે તે બધા મૂડીવાદી છે. ૮
 વિદ્યાર્થીઓ પણ જો ધન કમાવાની ઇચ્છાથી કેળવણી લે
 હો તો મૂડીવાદી જ છે. આજે બીજા પણ ઘણા વ
 કૂટી નીકળ્યા છે. તમે તે બધામાં ન દ્રસાતા માત્ર રે
 વાદને મોખરે રાખજો. સાથે જાતઘસારાનો મંત્ર
 સામે રાખજો. એથી આપણુ સૌનું કલ્યાણ થશે.

હે જે વપારે ભણે તે આપકડ મધને જોતી રહે અને હુકું
 કર્યા કરે. આગી મમજીની અને ગુજિજીવી એમ મમાજ
 બે વિભાગ પડી ગયા છે. હવે આપણા મુવાનો જા
 છે અને ભૂમિગેના કરીને વધુ અનાજ ઉત્પન્ન કરવ
 સ્વીકાર્યું છે. સ્વાશ્રયી રસ્તા પણ બંધાય છે. આપુ ઉ
 ઉપરનું નળી તળાવ ધ્રમસંઘથી જ થયું છે. આપું
 ઘણું કામ તમે સંઘબળથી કરી શકો. ભણતાં ભણ
 પણ કરી શકો. એક રીતે તો શ્રમનિષ્ઠા એ સાચું ભણ
 છે અને એમાં સત્યલક્ષી નીતિ ભેળવવી તે સ
 ગણતર છે.

દેશ સ્વતંત્ર થયો છે પણ હવું ધણુંય કામ
 વાનું બાકી રહ્યું છે. હવું મૂડીવાદની વિપજવાળા જે
 તેમ છે. એક કહેવાતા ગરીબ માણસના મગજમાં
 મૂડીવાદ ભર્યો છે. આપણામાંના જેમના મનમાં
 એકત્ર કરવાની ઇચ્છા છે તે બધા મૂડીવાદી છે. ૮
 વિદ્યાર્થીઓ પણ જે ધન કમાવાની ઇચ્છાથી કેળવણી લે
 હો તો મૂડીવાદી જ છે. આજે બીજા પણ ઘણા વ
 કૂટી નીકળ્યા છે. તમે તે બધામાં ન દ્રસાતા માત્ર રે
 વાદને મોખરે રાખજો. સાથે જાતઘસારાનો મંત્ર
 સામે રાખજો. એથી આપણુ સૌનું કલ્યાણ થશે.

પ્રભુને જોઈને મન જ મેલેલું જાય છે. પાપો
દૂર થાય છે. મન જ મેલેલું જાય છે. પાપો

જીવનનું પ્રેરક બાળ

: ૧૧ :

નિયમનો વિષય એવો ગદન છે કે તેની
સૂઝ પડતી નથી. ઈશ્વરવાદ, નિરૂપિતવાદ,
પુરુષાર્થ, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ એ બધા જ શબ્દો
મંજિદ છે. મને જે કંઈ ક્ષમ મળ્યું, તે મારા
મળ્યું કે પુરુષાર્થથી મળ્યું, બાકીના પ્રયત્નથી
સમાજના સહયોગથી મળ્યું એ બધાનું કોઈ
પ્રમાણ આપી શકાતું નથી. પણ ત્યારે બહુ
છીએ ત્યારે દેવ જાણી, ઈશ્વર જાણે એમ કહી
માની લઈએ છીએ,

ત્યારે સવાલ એ થાય છે કે ઈશ્વર છે
પ્રાર્થના તો રોજ કરીએ છીએ પણ બીજી રીતે
તો ઈશ્વર ક્યાં રહેતો હશે ? બાળકો કહે છે,
તે તે તે જગ્યાએ રહેતો હશે તે તે તે જગ્યાએ રહેતો હશે

જાણે છે. પણ જો મેં જાણ્યું તો મારું કાલું
 જાણે છે. તે મારું મોંઘી જાણે છે.

જીવનનું પ્રેરક બાળ

: ૧૧ :

નિયમનો વિષય એવો ગદન છે કે તેની
 સૂઝ પડતી નથી. ઈશ્વરવાદ, નિરૂપિતવાદ,
 પુરુષાર્થ, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ એ બધા જ શબ્દો તે
 મંગિક છે. મને જે કંઈ ક્ષણ મળ્યું, તે મારા
 મળ્યું કે પુરુષાર્થથી મળ્યું, બાકિના પ્રયત્નથી
 સમાજના સહયોગથી મળ્યું એ બધાનું કોઈ
 પ્રમાણ આપી શકાતું નથી. પણ ત્યારે બહુ
 છીએ ત્યારે દેવ જાણી, ઈશ્વર જાણે એમ કહી
 માની લઈએ છીએ,

ત્યારે સવાલ એ થાય છે કે ઈશ્વર છે
 પ્રાર્થના તો રોજ કરીએ છીએ પણ બીજી રીતે
 તો ઈશ્વર ક્યાં રહેતો હશે ? બાળકો કહે છે,
 તે તે તે જાણે છે તે તે તે જાણે છે.

ગરુ, એના કેઈ જાણે નહીં પણ આપણામાં પે
 મરણવળા, એ જાણના નિમિત્ત મળ્યાં જગત સાથ
 જે મેળા જાવના જગત કરવા માટે શબ્દ છે. કેઈ
 કરે, કેઈ નય કરે એ જ્યાં ગેરક જાણને જા
 કરવા માટેનાં સાધનો છે. જ્યાં જ્યાં શબ્દ ગોટે
 ભાગ પાયામાં વેતું ભોળીએ. જો આમ ન બને તો
 ગણેતો સાધક પણ અહંકારની ખાઈમાં ગળડી પડે
 નખી કરેલા જલેય જાણું કેઈ ને કેઈ દિવસે કે અ
 નિયત કરેલા સમયે ચિંતન કરીએ તો જીવનમાં આ
 આગે છે. આ કળિયુગમાં જપનો મહિમા વર્ણવવા
 આગ્યો છે તેનું કારણ આજે પ્રવૃત્તિમય જમાનો છે; તે
 પ્રેરક જાણની ખાસ જરૂર છે. બાપુજીને નાનપણથી રા
 નામ ઉપર પ્રીતિ થયેલી તે એટલી બધી મજબૂત થયે
 કે ગોડસેની ગોળી લાગી ત્યારે પણ મુખમાંથી 'હે રામ
 શબ્દ નીકળી ગયો. જો પ્રેરક જાણ નથી હોતું તો મહિ
 છ મહિને કે લાંબે ગાળે નિરાશા આવે છે. ત્યારે ગી
 તો આપણી સામે જ. 'કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલ
 કલાચન, મા કર્મફલહેતુર્ભૂં મા તે સંગસ્ત્વકર્મણી.' તા
 અધિકાર કર્મ કરવાનો છે, ફળ મેળવવાનો નહીં. કે
 સુંદર વાત કહી જાય છે? ગીતામાં બધી જ મૂંઝવણો
 ઉકેલ છે. છેવટે કેઈ વ્યક્તિ પણ મળી જાય છે
 આપણને રસ્તો બતાવે છે.

બીજી પણ એક વાત છે. એક સ્થળે ભૂલ કરી
 તેનો પડઘો પડ્યા સિવાય રહેતો નથી. જેમ હોજ

ગરુ એના કોઈ જાણે નહીં પણ આપણામાં પે
 મરણવળા એ જાણના નિમિત્ત મળ્યાં જગત સાથે
 જે મેળા જાવના જગત કરવા માટે શબ્દ છે. કોઈ
 કરે કોઈ નય કરે એ જ્યાં ગેરક જાણને જા
 કરવા માટેનાં સાધનો છે. જ્યાં જ્યાં શબ્દ ગોટે
 ભાગ પાયામાં તેનું કોઈએ. જો આમ ન બને તો
 ગણેત્રો સાધક પણ અધિકારની ખાઈમાં ગળડી પડે
 નખી કરેલા જલેય જાણનું કોઈ ને કોઈ દિવસે કે અ
 નિયત કરેલા સમયે ચિંતન કરીએ તો જીવનમાં આ
 આગે છે. આ કળિયુગમાં જપનો મહિમા વર્ણવવા
 આગ્યો છે તેનું કારણ આજે પ્રવૃત્તિમય જમાનો છે; તે
 પ્રેરક જાણની ખાસ જરૂર છે. બાપુજીને નાનપણથી રા
 નામ ઉપર પ્રીતિ થયેલી તે એટલી બધી મજબૂત થયે
 કે ગોડસેની ગોળી લાગી ત્યારે પણ મુખમાંથી ‘હિ રામ
 શબ્દ નીકળી ગયો. જો પ્રેરક જાણ નથી હોતું તો મહિ
 છ મહિને કે લાંબે ગાળે નિરાશા આવે છે. ત્યારે ગી
 તો આપણી સામે જ. ‘કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે મા ફલ
 કલાયન, મા કર્મફલહેતુર્ભૂં મા તે સંગસ્ત્વકર્મણી.’ તા
 અધિકાર કર્મ કરવાનો છે, ફળ મેળવવાનો નહીં. કે
 સુંદર વાત કહી બય છે? ગીતામાં બધી જ મૂંઝવણો
 ઉકેલ છે. છેવટે કોઈ વ્યક્તિ પણ મળી બય છે
 આપણને રસ્તો બતાવે છે.

બીજી પણ એક વાત છે. એક સ્થળે ભૂલ કરી
 તેનો પડઘો પડ્યા સિવાય રહેતો નથી. જેમ હોજ

- (૩) પોતાનું મત શિથિલ વૃત્તિઓ કે કુટેવોને પોષના ન થઈ જવું જોઈએ.
- (૪) પોતાનું મત સમાજને ઉપકારક નીવડવું જોઈએ. એટલું જ નહીં, એનો પ્રત્યક્ષ લાભ તાત્કાલિક પ સમાજને દેખાવો જોઈએ.
- (૫) પોતાના મતનો બીજાઓને એપ લાગે તેમ થ જોઈએ.
- (૬) પોતાના મતથી સમાજમાં દંભ, જૂઠું, વિલાસ યોગ્યે કુલેક્ષણે નહીં તે ખાસ જોવાવું જોઈએ.

દા. ત. આપણે હાથે દળેલો લોટ વાપરતા હોઈએ પણ જાતમહેનતે તે ઊભો ન કરીએ અથવા જેમને દ જઈએ તેમનામાં એ એપ ન લગાડીએ તો એ ઉત્તમ મતમાં ત્રુટીઓ દાખલ થઈ જ જવાની અને સામાજિક મનમાં એ પવિત્ર મત ઉપરાંત મતધારી હોવા છતાં મતધારી ઉપર વ્યક્તિગત રીતે પણ અણુગમે ઊપજવાને એ જ વાત ગાયનાં દૂધ, ઘી વગેરેને લાગુ પડે છે. છેવં તો આપણા વર્તુળમાં ગોપાલન આપણે જાતે ઊભું કરવું પડશે. એ જ રીતે ઠેર ઠેર તેલઘાણી વગેરે ઊભાં કરવા જોઈશે. બ્રહ્મચર્ય પાળવા ઇચ્છીશું અને આંખ, કાન, જાનપાન, સ્પર્શ વગેરેમાં યોગ્ય મર્યાદા નહીં મૂકીએ પતિ-પત્ની ઉપરાંત સમાજમાં પણ અશ્લીલતા નિવારણ ઉત્તમ વાતાવરણ નહીં પેદા કરીએ, તો એવા થોડા ઉત્તમ મતપાલન પછી પણ આરોગ્યવૃદ્ધિ, તેજોવૃદ્ધિ અને રસમય પ્રેમાળતા પ્રજામાં નહીં લાવી શકીએ.

- (૩) પોતાનું મત શિથિલ વૃત્તિઓ કે કુટેવોને પોષના ન થઈ જવું જોઈએ.
- (૪) પોતાનું મત સમાજને ઉપકારક નીવડવું જોઈએ. એટલું જ નહીં, એનો પ્રત્યક્ષ લાભ તાત્કાલિક પ સમાજને દેખાવો જોઈએ.
- (૫) પોતાના મતનો બીજાઓને એપ લાગે તેમ થ જોઈએ.
- (૬) પોતાના મતથી સમાજમાં દંભ, જૂઠું, વિલાસ યોગ્યે કુલેક્ષણે નહીં તે ખાસ જોવાવું જોઈએ.

દા. ત. આપણે હાથે દળેલો લોટ વાપરતા હોઈએ પણ જાતમહેનતે તે ઊભો ન કરીએ અથવા જેમને દ જઈએ તેમનામાં એ એપ ન લગાડીએ તો એ ઉત્તમ મતમાં ત્રુટીઓ દાખલ થઈ જ જવાની અને સામાજિક મનમાં એ પવિત્ર મત ઉપરાંત મતધારી હોવા છતાં મતધારી ઉપર વ્યક્તિગત રીતે પણ અણુગમે ઊપજવાને એ જ વાત ગાયનાં દૂધ, ઘી વગેરેને લાગુ પડે છે. છેવં તો આપણા વર્તુળમાં ગોપાલન આપણે જાતે ઊભું કરવું પડશે. એ જ રીતે ઠેર ઠેર તેલઘાણી વગેરે ઊભાં કરવા જોઈશે. બ્રહ્મચર્ય પાળવા ઇચ્છીશું અને આંખ, કાન, જાનપાન, સ્પર્શ વગેરેમાં યોગ્ય મર્યાદા નહીં મૂકીએ પતિ-પત્ની ઉપરાંત સમાજમાં પણ અશ્લીલતા નિવારણ ઉત્તમ વાતાવરણ નહીં પેદા કરીએ, તો એવા થોડા ઉત્તમ મતપાલન પછી પણ આરોગ્યવૃદ્ધિ, તેજોવૃદ્ધિ અને રસમય પ્રેમાળતા પ્રજામાં નહીં લાવી શકીએ.

એમાંથી ગુણ જ લેવા. એમાંથી જ શ્યાદવાદની ઉત્પત્તિ થઈ છે. તેમાંથી જ પુનર્જન્મની વાત પણ નીકળી છે. અમુક માણસ ઉપર ગમે તેટલા ઉપકાર કરે તેમ છતાં તે તમારા માર્ગમાં ઠાંટા વેરે છે તેનું કારણ શું ? તો એ વળતે આપણે એ વિચારવું જોઈએ કે મારા પૂર્વજન્મનો દોષ હશે એટલે તે મારી સાથે આમ વર્તે છે. જેમ મેં કહ્યું તેમ ગજસુકુમાય મુનિને માથે તેના પૂર્વાશ્રમના સસરાએ અંગારા મૂક્યા ત્યારે તેમણે વિચાર્યું કે કેવો ઉપકારી છે કે મને થોડા જ વખતમાં મુક્તિનો મિનારો દેખાણ્યો !

આ ઠેકાણે હું હોઉં તો શું કરું ? આ માણસ મારા ઉપર દ્રવ્ય કરે છે અને બીજા ઉપર પ્રેમ કરે છે ? આ વિચાર પણ અર્થિસાને મારો લઈ જનારો છે. જિસમ કાઈસ્તનો એક પ્રસંગ છે : એક વખત એક બાઈએ ચારિત્ર્યની ભૂલ કરેલી. તે વખતે ચારિત્ર્યની ભૂલ ગંભીર બન ગઈ હતી. પંચ એકત્ર થયું. તેમણે નક્કી કર્યું કે કોઈ પણ માણસ કરી આલું જૂલ્ય કરે નહીં તે માટે બાઈનું પંચર મારી મારીને મોત નીપજતવલું. કેટલી કર શિક્ષા કરમાની ! પછી જિસમની આજ્ઞા લેવા આવ્યા કે આ બાઈએ ગંભીર ભૂલ કરી છે એટલે અમે આ શિક્ષા કરી છે. જો આપ માફી આપશે તો સમાજ બચી જશે. જિસમે વિચાર કરીને કહ્યું : ‘સમાજના નિયમો જરૂર રાખવા જોઈએ એ પણ બાઈ મરશે તો પણ મન મરશે

એમાંથી ગુણ જ લેવા. એમાંથી જ શ્યાદવાદની ઉત્પત્તિ થઈ છે. તેમાંથી જ પુનર્જન્મની વાત પણ નીકળી છે. અમુક માણસ ઉપર ગમે તેટલા ઉપકાર કરે તેમ છતાં તે તમારા માર્ગમાં ઠાંટા વેરે છે તેનું કારણ શું ? તો એ વળતે આપણે એ વિચારવું જોઈએ કે મારા પૂર્વજન્મનો દોષ હશે એટલે તે મારી સાથે આમ વર્તે છે. જેમ મેં કહ્યું તેમ ગજસુકુમાય મુનિને માથે તેના પૂર્વાશ્રમના સસરાએ અંગારા મૂક્યા ત્યારે તેમણે વિચાર્યું કે કેવો ઉપકારી છે કે મને થોડા જ વખતમાં મુક્તિનો મિનારો દેખાણ્યો !

આ ઠેકાણે હું હોઉં તો શું કરું ? આ માણસ મારા ઉપર દ્રવ્ય કરે છે અને બીજા ઉપર પ્રેમ કરે છે ? આ વિચાર પણ અર્થિસાને મારો લઈ જનારો છે. જિસમ કાઈસ્તનો એક પ્રસંગ છે : એક વખત એક બાઈએ ચારિત્ર્યની ભૂલ કરેલી. તે વખતે ચારિત્ર્યની ભૂલ ગંભીર બન ગઈ હતી. પંચ એકત્ર થયું. તેમણે નક્કી કર્યું કે કોઈ પણ માણસ કરી આલું જૂલ્ય કરે નહીં તે માટે બાઈનું પંચર મારી મારીને મોત નીપજતવલું. કેટલી કર શિક્ષા કરમાની ! પછી જિસમની આજ્ઞા લેવા આવ્યા કે આ બાઈએ ગંભીર ભૂલ કરી છે એટલે અમે આ શિક્ષા કરી છે. જો આપ માફી આપશે તો સમાજ બચી જશે. જિસમે વિચાર કરીને કહ્યું : ‘સમાજના નિયમો જરૂર દરેક દેવા જોઈએ પણ બાઈ મરશે તો પણ મન મરશે

કરી છે ખરી? અને જો કરી છે તો સામાની ભૂલ કા
વાનો મને અધિકાર નથી. જે આચરણ હું કરતો હો
તેનો જ ઉપદેશ આપવાનો મને અધિકાર છે.

જરૂરિયાતો ઘટાડો જો અહિંસાનું પહેલું પગથિયું છે
હું વધારે ભાવ લઈશ તો બીજો પણ વધારે લેશે અને
મારી જરૂરિયાતની ચીજ પણ મોંઘી પડશે. હું સંયમથી
રહીશ તો બીજાને પણ સંયમનો એપ લગાડીશ. બધામાંથી
શુષ્ક શોધું અને તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરું તે
અહિંસાનું બીજું પગથિયું છે દરેક સાંપ્રદાયો અને ધર્મો
માંથી તત્ત્વ શોધવું. મુસ્લિમ, ખ્રિસ્ત, વેદક, જૈન, બૌદ્ધ
બધા એકબીજામાંથી સારું તત્ત્વ સોધી ગ્રહણ કરવાનો
પ્રયત્ન કરે જો અહિંસાનું ત્રીજું પગથિયું છે. ‘મારું જો
સાચું નહીં પણ ‘સારું જો મારું’ જો ભાવના અહિં-
સાનું ચોથું પગથિયું છે. આ પવિત્ર દિવસોમાં આ
બધાનો આપણે વિચાર કરીએ અને જીવનમાં આચરીએ.

કરી છે ખરી? અને જો કરી છે તો સામાની ભૂલ કા
વાનો મને અધિકાર નથી. જે આચરણ હું કરતો હો
તેનો જ ઉપદેશ આપવાનો મને અધિકાર છે.

જરૂરિયાતો ઘટાડો જો અહિંસાનું પહેલું પગથિયું છે
હું વધારે ભાવ લઈશ તો બીજો પણ વધારે લેશે અને
મારી જરૂરિયાતની ચીજ પણ મોંઘી પડશે. હું સંયમથી
રહીશ તો બીજાને પણ સંયમનો એપ લગાડીશ. બધામાંથી
શુષ્ક શોધું અને તે પ્રમાણે ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરું તે
અહિંસાનું બીજું પગથિયું છે દરેક સાંપ્રદાયો અને ધર્મો
માંથી તત્ત્વ શોધવું. મુસ્લિમ, ખ્રિસ્ત, વેદક, જૈન, બૌદ્ધ
બધા એકબીજામાંથી સારું તત્ત્વ સોધી ગ્રહણ કરવાનો
પ્રયત્ન કરે જો અહિંસાનું ત્રીજું પગથિયું છે. ‘મારું જો
સાચું નહીં પણ ‘સારું જો મારું’ જો ભાવના અહિં-
સાનું ચોથું પગથિયું છે. આ પવિત્ર દિવસોમાં આ
બધાનો આપણે વિચાર કરીએ અને જીવનમાં આચરીએ.

સ્વાદમાં પડ્યા તો અનેક દુઃખનું કારણ બનશે. સ્વાદ અનેક પાત્રાં છે. આપણા મનની સ્થિતિ જ એવી છે તે અનેક બાબતોને ભરીને પોતાની સાથે સાંકળીને બે છે. તેમાં જો સ્વાદની વૃત્તિ પાંગરી તો અનેક અનિ કરતાં તે અચકાતું નથી.

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથજી ભગવા પરણવા જાય છે. પણ રથ પાછો વાળે છે. તેનું નિમિત્ત બને છે પશુઓ. પશુઓનું માંસ જાન્યારને માટે તૈયાર થવાનું હતું એ જોઈને નેમિનાથને અનેક વિચારો આવ્યા. મનુષ્યની સ્વાદેન્દ્રિય તો જુઓ ? આવાં પ્રાણીઓ જે કુદરતનું મહામૂલ્ય સર્જન છે. તેમનું બલિદાન લેવામાં વિચાર આવતો નહીં હોય ? પણ મનુષ્યનું મન સ્વાદ પાછળ જાય છે એટલે અનેક પરિણામો લાવે છે. મધ-માંસનો ઉપયોગ મોટે ભાગે સ્વાદને કારણે જ થાય છે. કેટલીય વિદ્વતિ થાય ત્યારે દાડ્ બને છે. એ વિદ્વતરસ મોઢામાં નાખવા માથુરા તૈયાર થાય છે. સ્વાદજ્યથી બ્રહ્મચર્યને ટેકો મળે છે અને બીજાં અનેક દેહોમાંથી બચી જવાય છે.

આમ તો અસ્વાદવત નાનું લાગે છે. એમાં શું ? એક બીજાં કાંઈ દઈએ. પણ વાત સોંદરી નથી, મળભુત વૃત્તિ હોય પ્રકાર કરવા અને તેને બીજાં માર્ગે વાળી દેવી એ અપરંપર છે છતાં મારું છે. યજ્ઞ માળવેલ વચન-નિદ્રા કોંઈય છે. એ નિદ્રા કઈ ? અનુભવ કરી કરીને

સ્વાદમાં પડ્યા તો અનેક દુઃખનું કારણ બનશે. સ્વાદ અનેક પાત્રાં છે. આપણા મનની સ્થિતિ જ એવી છે તે અનેક બાબતોને ભરીને પોતાની સાથે સાંકળીને બે છે. તેમાં જો સ્વાદની વૃત્તિ પાંગરી તો અનેક અનિ કરતાં તે અચકાતું નથી.

બાવીસમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથજી ભગવા પરણવા જાય છે. પણ રથ પાછો વાળે છે. તેનું નિમિત્ત બને છે પશુઓ. પશુઓનું માંસ જાનવાને માટે તૈયાર થવાનું હતું એ જોઈને નેમિનાથને અનેક વિચારો આવ્યા. મનુષ્યની સ્વાદેન્દ્રિય તો જુઓ ? આવાં પ્રાણીઓ જે કુદરતનું મહામૂલ્ય સર્જન છે. તેમનું બલિદાન લેવામાં વિચાર આવતો નહીં હોય ? પણ મનુષ્યનું મન સ્વાદ પાછળ જાય છે એટલે અનેક પરિણામો લાવે છે. મધ-માંસનો ઉપયોગ મોટે ભાગે સ્વાદને કારણે જ થાય છે. કેટલીય વિદ્વતિ થાય ત્યારે દાડુ બને છે. એ વિદ્વતરસ મોઢામાં નાખવા માણસ તૈયાર થાય છે. સ્વાદજ્યથી બ્રહ્મચર્યને ટેકો મળે છે અને બીજાં અનેક દરદેમાંથી બચી જવાય છે.

આમ તો અસ્વાદવત નાનું લાગે છે. એમાં શું ? એક બીજાં કાંઈ દઈએ. પણ વાત સોંકી નથી, મૂળભૂત વૃત્તિ હોય પ્રકાર કરવા અને તેને બીજાં માર્ગે વાળી દેવી એ અપરંપરું છે છતાં સાચું છે. યજ્ઞ માળવેલ વચન-નિદ્રા કાંચલ છે. એ નિદ્રા કઈ ? અનુભવ કરી કરીને

કતાથી વળગી નહીં રહે તો ધીરે ધીરે બીજી લાલચ
પટાઈ જવાના. જેલમાં ઘણીવાર મોટા મોટા માણસે
મારાક માટે બાંધતા હતા, સ્વાદ માટે બાંધતા હતા
ના પરિણામે જેલસત્તાવાળા ઉપર કુદરતી જ છા
ધી પડતી.

જનનેન્દ્રિય જેને વશ રાખવી છે તેને સ્વાદેન્દ્રિયન
જય સિવાય શક્ય નથી. એટલે સ્વાદજય એ સાધન
દે ખરેખર જરૂરી વસ્તુ બની રહે છે.

સતયુગ અને કૃતિયુગ

: ११ :

[illegible]

કતાથી વળગી નહીં રહે તો ધીરે ધીરે બીજી લાલચ
પટાઈ જવાના. જેલમાં ઘણીવાર મોટા મોટા માણસે
પારાક માટે બાઝતા હતા, સ્વાદ માટે બાઝતા હતા
ના પરિણામે જેલસત્તાવાળા ઉપર કુદરતી જ છા
ધી પડતી.

જનનેન્દ્રિય જેને વશ રાખવી છે તેને સ્વાદેન્દ્રિયન
જય સિવાય શક્ય નથી. એટલે સ્વાદજય એ સાધન
તે ખરેખર જરૂરી વસ્તુ બની રહે છે.

સતયુગ અને કળિયુગ

: ११ :

[illegible]

ચાર આશ્રમની વ્યવસ્થા કરી તેવી જ રીતે દરેકને રોજ રોટી મળી રહે તે માટે ચાર પુરુષાર્થની વાત પણ કરી. પ્રયત્નની સાચી બાબુ તે પુરુષાર્થ કહેવાય અને પ્રયત્નની ખોટી બાબુ તે પુરુષાનર્થ કહેવાય એટલે સંન્યાસીઓએ ગાયું :—

‘ અર્થમનર્થ ભાવય નિત્ય ’

માણસે હંમેશાં એ પ્રાર્થના કરવી જોઈએ કે અર્થને અનર્થકારી કરીને જ લાભું. વર્ણ અને આશ્રમથી જેમ અમુક ચોક્કસ પ્રકારનાં કર્તવ્યો અને વિકાસ સધાયો તેમ આજીવિકામાં પુરુષાર્થને પહેલો ગણ્યો. પુરુષાર્થના ચાર પ્રકારમાં ધર્મ અને અર્થ પછી કામ અને મોક્ષને મૂક્યાં છે. અર્થની સામે ધર્મને મૂક્યો જોયો અર્થ અનર્થ ન થઈ જાય અને પુરુષાર્થ (કામ)ની સાથે મોક્ષને મૂક્યો છે જોયો અર્થ અને કામ બંને ધર્મમય બની જાય. આ વસ્તુ સામે રાખીને વહેવારનાં સાધનો ગોઠવાયાં છે. આજ્ઞનાં આપણાં આજીવિકાનાં સાધનો તપાસીએ. એ ધર્મની ગળાળીથી ગળાયેલાં છે ? ઘંટી એ જીવન ઉપયોગી વસ્તુ છે. એક રીતે તે યંત્ર છે પણ ફેર એટલો છે કે તે માણસની પાછળ ચાલે છે. મરીન ઘંટી માણસની આગળ ચાલે છે. ઇંદ્રિયો શરીર કરતાં આગળ ચાલે છે અને મન પાછળ રહી જાય તો એવા માણસને ગાંઠો કહેવાય છે. આવી જ સ્થિતિ પૈશા (અર્થ)ની છે. પૈશા નીનિની પાછળ રહે તો તે આર્થિક બને પણ જ્ઞાન નીતિ તથા

ચાર આશ્રમની વ્યવસ્થા કરી તેવી જ રીતે દરેકને રોણ રોટી મળી રહે તે માટે ચાર પુરુષાર્થની વાત પણ કરી. પ્રયત્નની સાચી બાબતુ તે પુરુષાર્થ કહેવાય અને પ્રયત્નની ખોટી બાબતુ તે પુરુષાનર્થ કહેવાય એટલે સંન્યાસીઓએ ગાયું :—

‘ અર્થમનર્થ માવય નિત્ય ’

માણસે હું મેંશાં એ પ્રાર્થના કરવી જોઈ એ કે અર્થને અનર્થકારી કરીને જ લાભું. વર્ણ અને આશ્રમથી જેમ અમુક ચોક્કસ પ્રકારનાં કર્તવ્યો અને વિકાસ સધાયો તેમ આજીવિકામાં પુરુષાર્થને પહેલો ગણ્યો. પુરુષાર્થના ચાર પ્રકારમાં ધર્મ અને અર્થ પછી કામ અને મોક્ષને મૂક્યાં છે. અર્થની સામે ધર્મને મૂક્યો જેથી અર્થ અનર્થ ન થઈ જાય અને પુરુષાર્થ (કામ)ની સાથે મોક્ષને મૂક્યો છે જેથી અર્થ અને કામ બંને ધર્મમય બની જાય. આ વસ્તુ સામે રાખીને વહેવારનાં સાધનો ગોઠવાયાં છે. આજ્ઞનાં આપણાં આજીવિકાનાં સાધનો તપાસીએ. એ ધર્મની ગળાળીથી ગળાયેલાં છે ? ઘંટી એ જીવન ઉપયોગી વસ્તુ છે. એક રીતે તે યંત્ર છે પણ ફેર એટલો છે કે તે માણસની પાછળ ચાલે છે. મરીન ઘંટી માણસની આગળ ચાલે છે. ઇંદ્રિયો શરીર કરતાં આગળ ચાલે છે અને મન પાછળ રહી જાય તો એવા માણસને ગાંડો કહેવાય છે. આવી જ સ્થિતિ પૈયા (અર્થ)ની છે. પૈયો નીનિની પાછળ રહે તો તે આર્થિક બને પણ જ્ઞાન નીતિ તથા

વિચારને જોવા માટેની આવી વાવાણી છે. જાને
 વિચાર થી નથી થઈતો. પાંડવો અવાજને વધારે મહત્વ
 આપવામાં આવે છે. અને પછી એને ચોખ્ખાની કહેવામાં
 આવે છે. ગાંધીજીએ પણ વિચારને જાને કેટલાંક અર્થમાં
 અને મત્તને પ્રતીક માનીયો. જાન માટેનું જ જીવનું
 વિષય એવું કરી રહે. તે જ અર્થમાં જાણવાઈ રહે.
 આ બધું આપણે પાવાળી વિચારનું જોઈએ અને ચોખ્ખા
 કરી ગયા પછી બહારનાં બળોને દોરવાળી આપવા નીકળીશું
 જ તેનો અર્થ છે. સામાન્ય જનતા આ બધું વિચારી
 શકતા નથી. અને જે લોકો વિચારે છે તે જીજ્ઞાસુ રીતે વિચારે
 કેટલીય બાબતોમાં ચીઢીબાઈના ડાળા કાન જેવું કરે
 આ વિચારો નથી પણ વિકલ્પો છે. છતાં ધોધમાર
 ચાર કરે છે પણ એ બધાની પાછળ માનવતા નથી
 એટલે દેશની શક્તિ વધતી નથી. એટલે આપણે
 દિશથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેતી, ગોપાલન, મૂડી,
 જે અને વ્યવસ્થાનો સમન્વય કરવો જોઈએ. આજે સૌ
 કામ કરે છે. કરોડોની મૂડી યંત્રોમાં રોકાય છે.
 મહા અઢળક નીકળે છે. પૂછીએ કે એટલી માગ છે તે
 છે ના. પછી પરદેશમાં મોકલીશું. જે એટલી જ મૂડી
 અને નહેરો પાછળ રોકાય તે ઘણા પ્રશ્નોનો
 હો લાવી શકાય. પણ બધાને નફાની લાલચ છે.

હું કહેવા એ માગતો હતો કે આપણા ઋષિમુનિઓએ
આર પુરુષાર્થની વાત મૂકી છે તેમાં માનવતાનો

વિચારને જોવા માટેની આવી વાવાણી છે. જાને
 વિચાર થી નથી થઈતો. પાંડવો અવાજને વધારે મહત્વ
 આપવામાં આવે છે. અને પછી એને ચોખ્ખાની કહેવામાં
 આવે છે. ગાંધીજીએ પણ વિચારને જાને દંડિયાને અર્થ
 અને મત્તને પ્રતીક માનીયો. જાન માટેનું જ જીવનું
 વિષય એવું કરી રહે. તે જ અર્થિયા જળવાઈ રહે.
 આ બધું આપણે પાવાળી વિચારનું જોઈએ અને ચોખ્ખા
 કરી ગયા પછી બહારનાં બળોને દોરવાળી આપવા નીકળીશું
 જ તેનો અર્થ છે. સામાન્ય જનતા આ બધું વિચારી
 રહતા નથી. અને જે લોકો વિચારે છે તે જીજ્ઞાસુ રીતે વિચારે
 કેટલીય બાબતોમાં ચીઢીબાઈના ડાળા કાન જેવું કરે
 આ વિચારો નથી પણ વિકલ્પો છે. છતાં ધોધમાર
 ચાર કરે છે પણ એ બધાની પાછળ માનવતા નથી
 એટલે દેશની શક્તિ વધતી નથી. એટલે આપણે
 દિશથી પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેતી, ગોપાલન, મૂડી,
 જે અને વ્યવસ્થાનો સમન્વય કરવો જોઈએ. આજે સૌ
 કામ કરે છે. કરોડોની મૂડી યંત્રોમાં રોકાય છે.
 મહા અઢળક નીકળે છે. પૂછીએ કે એટલી માગ છે તે
 છે ના. પછી પરદેશમાં મોકલીશું. જે એટલી જ મૂડી
 અને નહેરો પાછળ રોકાય તે ઘણા પ્રશ્નોનો
 હો લાવી શકાય. પણ બધાને નફાની લાલચ છે.

હું કહેવા એ માગતો હતો કે આપણા ઋષિમુનિઓએ
આર પુરુષાર્થની વાત મૂકી છે તેમાં માનવતાનો

નથી તે પણ તે જગત મોંઘરા ઉપરી જશે. સર્વ
પરમા કર્મનાં સારિય તમે પાળી જાણી તે બધા જ
પ્રત્યેકને જાણ જાણી જવાના છે એમાં શંકા નથી.

શિક્ષણનો આત્મા

: ૧૭ :

અમદાવાદના નિવાસ હરમ્યાન એક દિવસ બેઝિક
એન્જ્યુકેશન ડેવેલપ્મેન્ટમાં પણ કાર્યક્રમ હતો. તેમાં મહારાજ-
શ્રીએ તાલીમ લેતાં શિક્ષક શિક્ષિકા, અને અધિકારીઓ
સમક્ષ મૂળ પાયાની વાતો કરી. જે આજે હાઈસ્કૂલો
અને કોલેજોના પાંગરતા ફાલ આગળ એ સૂચનો જન-
તાને ખૂબ ઉપયોગી વાતો કહી જાય છે.

પહેલી વાત એ કહી કે બેઝિક એન્જ્યુકેશન એ શબ્દ
જ એવો છે કે આપણને પાશ્ચિમાત્ય યાને શહેરી સંસ્કૃ-
તિની ભાવના ખડી કરે. બેઝિક એન્જ્યુકેશન કોલેજનો
ગુજરાતી અર્થ પાયાની કેળવણીની મહાશાળા થાય છે.
આપણે એને વર્ધા શિક્ષણ અથવા નથી તાલીમ નામ
આપ્યું છે. નથી તાલીમમાં નથી એ શબ્દ નવો લાગે છે
પણ જીવન સાથે વણાયેલી એ જૂની તાલીમ છે. જીવ-
નની કેળવણીને ખીજ શબ્દોમાં ‘જીવન દ્વારા કેળવણી’

નથી તે પણ તે જાન મોંગરો ઉપરી જશે. સર્વો
પરમા સર્વો સારો સર્વો સર્વો જાણી તે જાણી જ
પ્રત્યેકને જાણ જાણી જાણી છે જાણી શકા નથી.

શિક્ષણનો આત્મા

: ૧૭ :

અમદાવાદના નિવાસ હરમ્યાન એક દિવસ બેઝિક
એજ્યુકેશન ડેવેલપ્મેન્ટમાં પણ કાર્યક્રમ હતો. તેમાં મહારાજ-
શ્રીએ તાલીમ લેતાં શિક્ષક શિક્ષિકા, અને અધિકારીઓ
સમક્ષ મૂળ પાયાની વાતો કરી. જે આજે હાઈસ્કૂલો
અને કોલેજોના પાંગરતા ફાલ આગળ એ સૂચનો જન-
તાને ખૂબ ઉપયોગી વાતો કહી બાય છે.

પહેલી વાત એ કહી કે બેઝિક એજ્યુકેશન એ શબ્દ
જ એવો છે કે આપણને પાશ્ચિમાત્ય યાને શહેરી સંસ્કૃ-
તિની લાવના ખડી કરે. બેઝિક એજ્યુકેશન કોલેજોના
ગુજરાતી અર્થ પાયાની કેળવણીની મહાશાળા થાય છે.
આપણે એને વર્ધા શિક્ષણ અથવા નથી તાલીમ નામ
આપ્યું છે. નથી તાલીમમાં નથી એ શબ્દ નવો લાગે છે
પણ જીવન સાથે વણાયેલી એ જૂની તાલીમ છે. જીવ-
નની કેળવણીને ખીજ શબ્દોમાં 'જીવન દ્વારા કેળવણી'

આ કામને બહુ ગાનુકુળ નહિ પાળી શકે. પણ સરકારની સ્થિતિ અને બીજાં કારણોને લઈને એમ કરવું પડ્યું હશે એમ માનું છું. સારિયામાં હોવાથી એનો આર્થિક બોલો વધે એ બનવા ભગ છે. અને જેટલો બોલો વધે તેટલું બીજાનું શોષણ કરવું જ પડે. બીજી પણ એક વાત છે તે એ કે તમારી એક બાબત સફાઈ ચંત્રો અને મિલો ચાલે, અને બીજી બાબત તમારો આ રેંટિયો અને શાળા ચાલે ત્યારે કેટલાકને હસવું પણ આવે, એક વખતે ગાંધીજી શ્રી અંબાલાલ સારાભાઈની ઈચ્છાને માન આપી કેલીકો મિલ બેવા બયેલા. શેઠે ઉત્તમ સાંચા વગેરે બતાવ્યા. પછી મજૂરકલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ બતાવી. ઘોડિયા ખાતું, આરોગ્ય ખાતું, વિશ્રાંતિસ્થાન વગેરે બતાવ્યું. પછી અભિપ્રાય માગ્યો. ત્યારે ગાંધીજીએ પોતાના હાથ-માંની તકલી ઊંચી કરી બતાવી અને કહ્યું: 'તારી મિલ' આ તકલીને નહિ પહોંચે?' આટલી શ્રદ્ધા આપણને છે? આજે તો પાયાનાં કાર્યકરોના મનમાં પણ એક અદેશો રહે છે કે રેંટિયો અને શાળા ટકશે કે કેમ! ચંત્રનો જમાનો એટલો બધો આગળ વધ્યો છે કે આમેલોગ ટકશે કે કેમ એ સવાલ છે. આને માટે પ્રવચનો કે વ્યાખ્યાનો કે શ્રોતા પ્રયોગો બેવા તે પૂરતું નથી. પણ સાથે સાથે આપણા જીવનમાં પડેલા સંસ્કારો અને ઋષિ-મુનિઓએ આપેલા વિચારોને મક્કમ રીતે વળગી રહીને આગળ વધવું પડશે.

આ કામને બહુ ગાનુકુળ નહિ પાળી શકે. પણ સરકારની સ્થિતિ અને બીજાં કારણોને લઈને એમ કરવું પડ્યું હશે એમ માનું છું. સારિયામાં હોવાથી એનો આર્થિક બોલો વધે એ બનવા ભગ છે. અને જેટલો બોલો વધે તેટલું બીજાનું શોષણ કરવું જ પડે. બીજી પણ એક વાત છે તે એ કે તમારી એક બાબત સફાઈ ચંત્રો અને મિલો ચાલે, અને બીજી બાબત તમારો આ રેંટિયો અને શાળા ચાલે ત્યારે કેટલાકને હસવું પણ આવે, એક વખતે ગાંધીજી શ્રી અંબાલાલ સારાભાઈની ઈચ્છાને માન આપી કેલીકો મિલ બેવા બયેલા. શેઠે ઉત્તમ સાંચા વગેરે બતાવ્યા. પછી મજૂરકલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ બતાવી. ઘોડિયા ખાતું, આરોગ્ય ખાતું, વિશ્રાંતિસ્થાન વગેરે બતાવ્યું. પછી અભિપ્રાય માગ્યો. ત્યારે ગાંધીજીએ પોતાના હાથ-માંની તકલી ઊંચી કરી બતાવી અને કહ્યું: 'તારી મિલ' આ તકલીને નહિ પહોંચે?' આટલી શ્રદ્ધા આપણને છે? આજે તો પાયાનાં કાર્યકરોના મનમાં પણ એક અદેશો રહે છે કે રેંટિયો અને શાળા ટકશે કે કેમ! ચંત્રનો જમાનો એટલો બધો આગળ વધ્યો છે કે આમેલોગ ટકશે કે કેમ એ સવાલ છે. આને માટે પ્રવચનો કે વ્યાખ્યાનો કે શ્રોતા પ્રયોગો બેવા તે પૂરતું નથી. પણ સાથે સાથે આપણા જીવનમાં પડેલા સંસ્કારો અને ઋષિ-મુનિઓએ આપેલા વિચારોને મક્કમ રીતે વળગી રહીને આગળ વધવું પડશે.

આપણે ઇચ્છીએ તેવું કેળવણી તંત્ર કોઈ પણ સ
નહિ ચલાવી શકે. ધારે તો પણ પહોંચી ન શકે. પ્ર
જ તેનું સંચાલન કરવું રહેશે. આપણી પ્રાચીન કા
નાલંદા જેવી સંસ્થાઓ સમાજથી ભલે દૂર રહેતી
આખા દેશમાં અને પરદેશોમાંય આંદોલન જગાવ
આપણે એવી કેળવણી ઇચ્છીએ છીએ કે જેનો સં
વિદ્યાર્થી ગામડામાં બેઠો હોય, તે શિક્ષણ સંસ્કાર આપ
હોય, ન્યાય આપતો હોય અને ધરવૈદ્ય પણ કરતો હોય

તમારી સ્થિતિ એવી હશે કે પૈસા વગર નહિ ચાલે
પણ એ વાત પણ એટલી જ સાચી છે કે નથી તાલીમ
આપનાર એવો તેજસ્વી અને સ્વાવલંબી યુવાન હશે તો
જ પાયાની કેળવણી આપી શકશે. ગામડાંના લોકો
એટલે માનવ જીવનની ઓછામાં ઓછી જરૂરીયાત
બીજી બાબતો બેઠી રીતે ચોતાના શ્રમથી મેળવી

એતના અને એકન સાથેના સંબંધને સમજી
એ નથી તાલીમનો આદર્શ છે. અને એમાંથી જ કે
કેળવણી મળે છે. દા. ત. અનાજ કે કપાસ ઉગા
છીએ ત્યારે ભૂમિ સાથેનો જે સંબંધ થાય છે. તે દ
ઈશ્વર સાથેનો સંબંધ અને તેના વિજ્ઞાનનો ખ્યાલ ર
છે. ત્યાર પછી કપાસ આવે છે. તેને વીણતાં, પીંજર
પૂણી બનાવતાં, ઢાંતતાં અને વણતાં જે તાદાત્મ્ય આ
ભવાય છે. તેમાં ગણિત, ભૂગોળ, ખગોળ, ઇતિહાસ

આપણે ઇચ્છીએ તેવું કેળવણી તંત્ર કોઈ પણ સ
નહિ ચલાવી શકે. ધારે તો પણ પહોંચી ન શકે. પ્ર
જ તેનું સંચાલન કરવું રહેશે. આપણી પ્રાચીન કા
નાલંદા જેવી સંસ્થાઓ સમાજથી ભલે દૂર રહેતી
આખા દેશમાં અને પરદેશોમાંય આંદોલન જગાવ
આપણે એવી કેળવણી ઇચ્છીએ છીએ કે જેનો સં
વિદ્યાર્થી ગામડામાં બેઠો હોય, તે શિક્ષણ સંસ્કાર આપ
હોય, ન્યાય આપતો હોય અને ધરવૈદ્ય પણ કરતો હોય

તમારી સ્થિતિ એવી હશે કે પૈસા વગર નહિ ચાલે
પણ એ વાત પણ એટલી જ સાચી છે કે નથી તાલીમ
આપનાર એવો તેજસ્વી અને સ્વાવલંબી યુવાન હશે તો
જ પાયાની કેળવણી આપી શકશે. ગામડાંના લોકો
એટલે માનવ જીવનની ઓછામાં ઓછી જરૂરીયાત
બીજી બાબતો બેઠી રીતે પોતાના શ્રમથી મેળવી

એતના અને એકન સાથેના સંબંધને સમજી
એ નથી તાલીમનો આદર્શ છે. અને એમાંથી જ કે
કેળવણી મળે છે. દા. ત. અનાજ કે કપાસ ઉગા
છીએ ત્યારે ભૂમિ સાથેનો જે સંબંધ થાય છે. તે દ
ઈશ્વર સાથેનો સંબંધ અને તેના વિજ્ઞાનનો ખ્યાલ ર
છે. ત્યાર પછી કપાસ આવે છે. તેને વીણતાં, પીંચત
પૂણી બનાવતાં, ઢાંતતાં અને વણતાં જે તાદાત્મ્ય આ
ભવાય છે. તેમાં ગણિત, ભૂગોળ, ખગોળ, ઇતિહાસ

નનું આ જ સાચું આત્મલાન છે. સમજ મેળવવી એટલું
ખસ નથી; પણ યથાર્થ સમજ મેળવવી એ જ સાચો
ઉપયોગ છે. જેમ અમુક ઠેકાણે સાપનો રાફડો છે તેનું
જ્ઞાન થાય પછી આપણે ત્યાં જતા નથી, આગ લાગી
હોય ત્યાંથી ચેતતા રહીએ છીએ, તેમ કામ, ક્રોધ, વાસના કે
લાલસા વખતે સબગ થઈ જઈએ તો ઉપયોગમય હવન
હવી શકીએ. એવી જ સાધના કરી હવન સાર્થક કરી
શકીએ.

એકાગ્રતા

: ૧૯ :

એકાગ્રતા એટલે, મન, વચન અને કાયાની એક
વાક્યતા. આ શક્તિનો ઉપયોગ દરેક કાર્ય વખતે આપણે
કરવો જ પડે છે, જો ન કરીએ કિંવા જોટલે અંશે તેને
વિષે પ્રયત્ન શિથિલ કરીએ તેટલે અંશે તે કાર્યમાં
અપૂર્ણતા રહેવાની.

દાખલા તરીકે તમે એકાંતમાં બેસા છો તમારું મન
કોઈ પણ વિચારમાં લીન થયું છે; તે વખતે તમારી
આંખની સામે કેટલીક વસ્તુઓ પડી છે. કેટલીક વ્યક્તિઓ
પસાર થઈ રહી છે. તમારી આંખ તેમની સામે છે. પદાર્થ

નનું આ જ સાચું આત્મલાન છે. સમજ મેળવવી એટલું
ખસ નથી; પણ યથાર્થ સમજ મેળવવી એ જ સાચો
ઉપયોગ છે. જેમ અમુક ઠેકાણે સાપનો રાફડો છે તેનું
જ્ઞાન થાય પછી આપણે ત્યાં જતા નથી, આગ લાગી
હોય ત્યાંથી ચેતતા રહીએ છીએ, તેમ કામ, ક્રોધ, વાસના કે
લાલસા વખતે સબગ થઈ જઈએ તો ઉપયોગમય હવન
હવી શકીએ. એવી જ સાધના કરી હવન સાર્થક કરી
શકીએ.

એકાગ્રતા

: ૧૯ :

એકાગ્રતા એટલે, મન, વચન અને કાયાની એક
વાક્યતા. આ શક્તિનો ઉપયોગ દરેક કાર્ય વખતે આપણે
કરવો જ પડે છે, જો ન કરીએ કિંવા જોટલે અંશે તેને
વિષે પ્રયત્ન શિથિલ કરીએ તેટલે અંશે તે કાર્યમાં
અપૂર્ણતા રહેવાની.

દાખલા તરીકે તમે એકાંતમાં બેસા છો તમારું મન
કોઈ પણ વિચારમાં લીન થયું છે; તે વખતે તમારી
આંખની સામે કેટલીક વસ્તુઓ પડી છે. કેટલીક વ્યક્તિઓ
પસાર થઈ રહી છે. તમારી આંખ તેમની સામે છે. પદાર્થ

જો તમારે કર્મબંધનથી મુક્તિનો માર્ગ શોધવો હોય તો સ્વચ્છંદતાથી દૂર રહેવું પડશે. પણ તંત્રતા અને સ્વચ્છંદતાનો સ્પષ્ટ ખાલ આવતો નથી. એને પરિણામે આત્માને બીજા બંધનોથી-પ્રકૃતિ-વૃત્તિ બંધનોથી-નિરાળો રાખવા માગીએ છીએ પણ જ બંધનો એને બાંધે છે. કેટલીકવાર સ્વતંત્રતાને સ્વચ્છંદતા પોષાય છે. સિદ્ધસેન દિવાકર વિદ્વાન સંત હોય તેઓ પાલખીમાં બેસી વિચરતા હતા. આ પાલખી લોકો લોકો ઉપાડતા હતા. એક માણસ વિદ્વાન હોય કે ગૃહસ્થાશ્રમી હોય તો તે છૂટછાટ લઈને બીજાને જોડે જાય અને એ સમજી શકાય. પણ એક વિદ્વાન વ્યાસ સંત થાય અને બીજાને બોલે જાય અને એ કેટલી અસંવસ્તુ છે? પણ વિદ્વાનું અભિમાન એવું છે કે આટલું બધું પરાધીનતા આવ્યા પછી પણ તેને એમ લાગતું છે કે હું કેવો ડાહ્યો કે બીજાની બાંધ ઉપર બેસી ચાલું છું! આંખમાં ન્યારે પડળ આવી જાય છે ત્યારે માણસ માત્રની આવી જ સ્થિતિ થાય છે. આવા સમજૂળ જાગૃતિ રહે એ ખૂબ જરૂરી છે.

કેટલાક માતૃપિતાનું કહ્યું માનતા નથી અને વૃત્તિ-શુભામ બની જતા હોય છે. કેટલાક ગુરુ અને વડિલો પણ માનતા નથી અને વૃત્તિના શુભામ બની જતા હોય છે. કેટલીક મોટી ગણાતી વ્યક્તિ નાનામાં નાની ચીજ-શુભામ બની જતી જોઈએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે સ્વચ્છંદતા કેટલી હદે જાય છે?

જો તમારે કર્મબંધનથી મુક્તિનો માર્ગ શોધવો હોય તો સ્વચ્છંદતાથી દૂર રહેવું પડશે. પણ તંત્રતા અને સ્વચ્છંદતાનો સ્પષ્ટ ખાલ આવતો નથી. એને પરિણામે આત્માને બીજા બંધનોથી-પ્રકૃતિ-વૃત્તિ બંધનોથી-નિરાળો રાખવા માગીએ છીએ પણ જ બંધનો એને બાંધે છે. કેટલીકવાર સ્વતંત્રતાને સ્વચ્છંદતા પોષાય છે. સિદ્ધસેન દિવાકર વિદ્વાન સંત હોય તેઓ પાલખીમાં બેસી વિચરતા હતા. આ પાલખી લોકો લોકો ઉપાડતા હતા. એક માણસ વિદ્વાન હોય કે ગૃહસ્થાશ્રમી હોય તો તે છૂટછાટ લઈને બીજાને જોડે રૂપ અને એ સમજી શકાય. પણ એક વિદ્વાન વ્યાસ સંત થાય અને બીજાને જોડે રૂપ અને એ કેટલી અસંવસ્તુ છે? પણ વિદ્વાનું અભિમાન એવું છે કે આટલું બધી પરાધીનતા આવ્યા પછી પણ તેને એમ લાગતું છે કે કે હું કેવો ડાહ્યો કે બીજાની બાંધ ઉપર બેસી ચાલું છું! આંખમાં ન્યારે પડળ આવી જાય છે ત્યારે માણસ માત્રની આવી જ સ્થિતિ થાય છે. આવા સમજૂળ જાગૃતિ રહે એ ખૂબ જરૂરી છે.

કેટલાક માતૃપિતાનું કહ્યું માનતા નથી અને વૃત્તિ-શુભામ બની જતા હોય છે. કેટલાક ગુરુ અને વડિલો પણ માનતા નથી અને વૃત્તિના શુભામ બની જતા હોય છે. કેટલીક મોટી ગણાતી વ્યક્તિ નાનામાં નાની ચીજ-શુભામ બની જતી જોઈએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે સ્વચ્છંદતા કેટલી હદે જાય છે?

એવો જોવાનો જવાબો આ પ્રમાણે આપવો અને પણ
પ્રિયતા એવો જીવનને રોગી બાળને આપીને મરું.
જાતનીમાં પામ પામ ગણતરિયાં માત્ર છે પણ પછી
પણ હુણ જાનવત્ પડે છે એટલે એ હુણ અનુભવવું
ન પડે એ માટે પ્રકૃતિ અને તુલિ ઉપર વિજય મેળવી
સાચી સ્વતંત્રતા મેળવવા પુરુષાર્થ કરીએ અને બીજાને
પણ એ તરફ દોરવા પ્રયત્ન કરીએ.

ભૂલ કરનાર કરતાં ભૂલને છુપાવનાર
વધુ દોષિત છે.

: ૨૧ :

‘માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર છે’ એ જે વાક્ય કહે-
વામાં આવ્યું છે તે બહુ અર્થ પૂર્ણ છે. કારણ કે શરીરની
દક્ષાએ જોઈએ તો આ પંચમહાભૂતનું અનેક ભૂલોથી
ભરેલું છે. એક રીતે મનુષ્ય ઉત્તમ સર્જન છે. તેમ છતાં
તે અનેક નીચા સંસ્કારો લઈને આવ્યો છે એટલે ગમે
તેટલી ઠાણછ રાજે તો પણ ભૂલ થઈ જવાનો સંભવ
છે. ગૌતમ જેવા જ્ઞાની પુરુષને પણ મહાવીર ભગવાન
કહે છે: ‘તું પળની પણ ગફલત ના કરીશ. પ્રમાદ ના
કરીશ. અને ક્ષણે ક્ષણે ભૂલનો એકરાર કરજે.’ એક વખત

એવો જોઈએ જણાવેલા નાં પ્રમાણે જાણવું અને પર-
ખીવવા એવું બીજાને સંતોષી જાણવું જાણીને થવું.
જાણનીમાં પાપમ પ્રાપ્ત ગણાવવામાં આવે છે પણ પછી
પુણ્ય દુષ્ટાન જનમવાનું પડે છે એટલે એ દુષ્ટાન અનુભવવું
ન પડે એ માટે પ્રકૃતિ અને તુલ્કિ ઉપર વિજય મેળવી
સાચી સ્વતંત્રતા મેળવવા પુરુષાર્થ કરીએ અને બીજાને
પણ એ તરફ દોરવા પ્રયત્ન કરીએ.

ભૂલ કરનાર કરતાં ભૂલને છુપાવનાર
વધુ દોષિત છે.

: ૨૧ :

‘માણસ માત્ર ભૂલને પાત્ર છે’ એ જે વાક્ય કહે-
વામાં આવ્યું છે તે બહુ અર્થ પૂર્ણ છે. કારણ કે શરીરની
દક્ષાએ જોઈએ તો આ પંચમહાભૂતનું અનેક ભૂલોથી
ભરેલું જે. એક રીતે મનુષ્ય ઉત્તમ સર્જન છે. તેમ છતાં
તે અનેક નીચા સંસ્કારો લઈને આવ્યો છે એટલે ગમે
તેટલી ઠાણછ રાજે તો પણ ભૂલ થઈ જવાનો સંભવ
છે. ગૌતમ જેવા જ્ઞાની પુરુષને પણ મહાવીર ભગવાન
કહે છે: ‘તું પળની પણ ગફલત ના કરીશ. પ્રમાદ ના
કરીશ. અને ક્ષણે ક્ષણે ભૂલનો એકરાર કરજે.’ એક વખત

આળસ એ જીવતા માણસની કબર છે

: ૨૨ :

આપણે જ્યારે પુરુષાર્થનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એક વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રમાદ અથવા આળસ કરતાં પુરુષાર્થ આગળ છે, જીવો છે. શાઓમાં કહ્યું છે કે આળસ છે તેના જેવું કોઈ દુશ્મન નથી અને પુરુષાર્થ જેવું કોઈ મિત્ર નથી. એટલે પુરુષાર્થ એ જ ઘણી અગત્યની વાત છે. કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો તેને માટે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે અને પુરુષાર્થ બાદ એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષાર્થ વગર કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી. પુરુષાર્થ ક્યાં અને કેવી રીતે કરવો તે વિચારવા જેવી બાબત છે. કોઈ વ્યક્તિ પાણીમાં વડોણું કરવા બેસે તો તેમાંથી માખણ નીકળી શકતું નથી તેવી

આળસ એ જીવતા માણસની કબર છે

: ૨૨ :

આપણે જ્યારે પુરુષાર્થનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એક વસ્તુ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રમાદ અથવા આળસ કરતાં પુરુષાર્થ આગળ છે, જીવો છે. શાઓમાં કહ્યું છે કે આળસ છે તેના જેવું કોઈ દુશ્મન નથી અને પુરુષાર્થ જેવું કોઈ મિત્ર નથી. એટલે પુરુષાર્થ એ જ ઘણી અગત્યની વાત છે. કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવી હોય તો તેને માટે પુરુષાર્થ કરવો પડે છે અને પુરુષાર્થ બાદ એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. પુરુષાર્થ વગર કોઈ પણ વસ્તુ પ્રાપ્ત થતી નથી. પુરુષાર્થ ક્યાં અને કેવી રીતે કરવો તે વિચારવા જેવી બાબત છે. કોઈ વ્યક્તિ પાણીમાં વડોણું કરવા બેસે તો તેમાંથી માખણ નીકળી શકતું નથી તેવી

સુધારવી જોઈએ. અને એ જ વસ્તુ સાચી છે. કારણ કે તેનામાં ખરાબ પડેલી આદત દૂર થતાં પોતે આપોઆપ સુધરી જાય છે.

ગાંધીજીએ વ્યક્તિમાં રહેલા દુર્ગુણોને દૂર કરવા માટે અનેકગણો પુરૂષાર્થ આદરેલો. આપણે પણ સાચો પુરૂષાર્થ કરી આપણામાંના તથા અન્યમાં રહેલા દુર્ગુણો દૂર કરીએ. જે માણસ નિષ્ક્રિય છે તેના કરતાં સક્રિય માણસ ઘણો આગળ છે. ફેર માત્ર એટલો કે તેનો પુરૂષાર્થ સાચા માર્ગે હોવો ઘટે. આજસ એ જીવતા માણસની કબજ છે એ સાચું પણ જીવતા માણસ અનેકની કબજ કરી નાખતો હોય તો તેનો પુરૂષાર્થ નફામો છે. આપણે ખીજની ભૂલો જોઈએ છીએ પણ આપણી ભૂલ ક્યાં છે તે જોતા નથી. એટલે પુરૂષાર્થના ક્ષેત્રને સાચા માર્ગે વાળવું જરૂરી છે.

ચલતી ચક્કી દેખકે

: ૨૩ :

એક જૈનશાસ્ત્રીમાં કહ્યું છે કે, ‘આ સંસારમાં રાગ અને દ્વેષની જોડણી છે.’ એ જ કર્મબંધનનું ખીજ છે અને તેથી જ આ સંસાર છે. હેમચંદ્રાચાર્યે પણ એ જ વાત કરી કે આ સંસારમાં કર્મબંધનનું કોઈ કારણ હોય તો તે મનની સાથે લાગેલાં રાગદ્વેષ છે. એ જો દૂર થાય

સુધારવી જોઈએ. અને એ જ વસ્તુ સાચી છે. કારણ કે તેનામાં ખરાબ પડેલી આદત દૂર થતાં પોતે આપોઆપ સુધરી જાય છે.

ગાંધીજીએ વ્યક્તિમાં રહેલા દુર્ગુણોને દૂર કરવા માટે અનેકગણો પુરૂષાર્થ આદરેલો. આપણે પણ સાચો પુરૂષાર્થ કરી આપણામાંના તથા અન્યમાં રહેલા દુર્ગુણો દૂર કરીએ. જે માણસ નિષ્ક્રિય છે તેના કરતાં સક્રિય માણસ ઘણો આગળ છે. ફેર માત્ર એટલો કે તેનો પુરૂષાર્થ સાચા માર્ગે હોવો ઘટે. આજસ એ જીવતા માણસની કબર છે એ સાચું પણ જીવતા માણસ અનેકની કબર કરી નાખતો હોય તો તેનો પુરૂષાર્થ નફામો છે. આપણે જીવનની ભૂલો જોઈએ છીએ પણ આપણી ભૂલ ક્યાં છે તે જોતા નથી. એટલે પુરૂષાર્થના ક્ષેત્રને સાચા માર્ગે વાળવું જરૂરી છે.

ચલતી ચક્કી દેખકે

: ૨૩ :

એક જૈનશાસ્ત્રીમાં કહ્યું છે કે, ‘આ સંસારમાં રાગ અને દ્વેષની જોડણી છે.’ એ જ કર્મબંધનનું જીજ છે અને તેથી જ આ સંસાર છે. હેમચંદ્રાચાર્યે પણ એ જ વાત કરી કે આ સંસારમાં કર્મબંધનનું કોઈ કારણ હોય તો તે મનની સાથે લાગેલાં રાગદ્વેષ છે. એ જો દૂર થાય

પુરસ્કે શર્ષ જાય છે. આશિ એક રીતે ઘણો સારો
 બહારની વસ્તુ બાળે પણ ક્રોધની જવાબા તો ગ્રીધી આત્મ
 બાળે છે. આ ક્રોધને કાળૂમાં લેવો પણ બહુ મુશ્કેલ
 પીતામાં કહ્યું છે કે તમે ક્રોધનું મૂળ તપાસ્યો તો તે આર
 નીકળ્યો. જે વસ્તુનો લોભ થયો તે નહીં મળે એ
 મારા મનમાં ક્રોધની જવાબા નીકળવાની. ક્રોધ આ
 બીજી જુદી જુદી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે. સ્થૂળ ઈન્દ્રિયે
 યજ્ઞ સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિયો છે. ત્વચા, આંખ, કાન જીભ
 ક આ બધી ઈન્દ્રિયોનું સ્થૂળ બહાર છે પણ સૂક્ષ્મ
 અંદર છે. મન તો વળી એનાથી પણ પર છે. મન
 બુદ્ધિ અને બુદ્ધિથી અંદર અંદર એ કામ
 સંક્રિતનો કાંટો ખૂંચી ગયેલો છે. કેટલાક એ કા
 તેજા લે છે પણ માત્ર પ્રતિજ્ઞાથી કાંઈ એ નીક
 તો નથી. એક બારણેથી બહાર ન નીકળતાં બી
 હું કાઢે છે. આથી એને કાઢવા માટે એટલી જ ગ્રી
 હીદાર વસ્તુ જોઈએ. પેલો સાધુ એટલો બધો શુર
 ન્તય છે કે ચાલતાં એનું મસ્તક એક સ્તંભ સા
 થી અડ્ડળાય છે અને તે જ ક્ષણે તેનું મૃત્યુ થાય કે
 યુ પછી તે મહાઝેરી એવી સર્પયોનીમાં જન્મે છે અં
 ક જીવોને રંજાડે છે. આટલું બધું એનું બારણ
 યામ આવે છે. બાહુબલી નામનો એક તપસ્વી વરસે
 ઉચ્ચ તપ કરે છે પણ આત્મજ્ઞાન થતું નથી. કારણ
 ળંડે ળંડે અભિમાનનો કાંટો તેમનામાં રહી ગયો
 . આમ મોટા મોટા તપસ્વીઓએ અધાર તપ કર્યા

પુરસ્કે શર્ષ જાય છે. આશિ એક રીતે ઘણો સારો
 બહારની વસ્તુ બાળે પણ ક્રોધની જવાબા તો ગ્રીધી આત્મ
 બાળે છે. આ ક્રોધને કાળૂમાં લેવો પણ બહુ મુશ્કેલ
 પીતામાં કહ્યું છે કે તમે ક્રોધનું મૂળ તપાસ્યો તો તે આર
 નીકળ્યો. જે વસ્તુનો લોભ થયો તે નહીં મળે એ
 મારા મનમાં ક્રોધની જવાબા નીકળવાની. ક્રોધ આ
 બીજી જુદી જુદી પરિસ્થિતિ સર્જાય છે. સ્થૂળ ઈન્દ્રિયે
 યજ્ઞ સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિયો છે. ત્વચા, આંખ, કાન જીભ
 ક આ બધી ઈન્દ્રિયોનું સ્થૂળ બહાર છે પણ સૂક્ષ્મ
 અંદર છે. મન તો વળી એનાથી પણ પર છે. મન
 બુદ્ધિ અને બુદ્ધિથી અંદર અંદર એ કામ
 સંક્રિતનો કાંટો ખૂંચી ગયેલો છે. કેટલાક એ કા
 તેજા લે છે પણ માત્ર પ્રતિજ્ઞાથી કાંઈ એ નીક
 તો નથી. એક બારણેથી બહાર ન નીકળતાં બી
 હું કાઢે છે. આથી એને કાઢવા માટે એટલી જ ગ્રી
 હીદાર વસ્તુ જોઈએ. પેલો સાધુ એટલો બધો શુર
 ન્તય છે કે ચાલતાં એનું મસ્તક એક સ્તંભ સા
 થી અડ્ડળાય છે અને તે જ ક્ષણે તેનું મૃત્યુ થાય કે
 યુ પછી તે મહાઝેરી એવી સર્પયોનીમાં જન્મે છે અં
 ક જીવોને રંજાડે છે. આટલું બધું એનું બારણ
 યામ આવે છે. બાહુબલી નામનો એક તપસ્વી વરસે
 ઉચ્ચ તપ કરે છે પણ આત્મજ્ઞાન થતું નથી. કારણ
 ળંડે ળંડે અભિમાનનો કાંટો તેમનામાં રહી ગયો
 . આમ મોટા મોટા તપસ્વીઓએ અધાર તપ કર્યા

ખીજી પણ એક વાત છે કે આપણો આદર્શ મહાન
 વેા નેઈએ. એક વખત કોઈએ મહાત્માજીને પૂછ્યું
 બાપુ ! જે આદર્શને પહોંચી ના શકાય એવા મોટા
 દર્શને પકડી રાખવાથી શું ફાયદો ? ત્યારે તેમણે

ખીજી પણ એક વાત છે કે આપણો આદર્શ મહાન
 વેા નેઈએ. એક વખત કોઈએ મહાત્માજીને પૂછ્યું
 બાપુ ! જે આદર્શને પહોંચી ના શકાય એવા મોટા
 દર્શને પકડી રાખવાથી શું ફાયદો ? ત્યારે તેમણે

જવાનું એમને માટે મરણ જ રહ્યું. કેટલાક માણસ
વસ્તુ નથી હોતી અને ત્યાગ કરે છે. એ સહેલી વાત !
પણ જેની પાસે અનેક સાધનો, પ્રયોગનો વ. છે. એ
ત્યાગ કરે છે ત્યારે તેની વિંમત જુદી જ હોય છે. આ
વૃત્તિ જ્ઞાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આપણા મનને તપશ્ચર્યા [મતો-નિયમો] થી તરાવા
ના આવે તો મન ઢીલું થતું જાય છે. પણ જો એ
વારંવાર તાવવામાં આવે તો તેજસ્વી બને છે એ
ધારેલું કામ આપી શકે છે. રામચંદ્રજી રાજ્યકારણ
રહેતા છતાં એક સંત હતા તે એમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું
છે. કુંકેયીમાતામાં જે દોષ હતા, ઈર્ષ્યા, લોભ, વહન
પાળંડ પેસી ગયાં હતાં તેને કાઢવા માટે તેમણે જી
જ રીત અજમાવી એ માતાનું બહુ માન કર્યું. તેમ
આશા શિરોમાન્ય કરી અને કહ્યું ; માતાજી ! તમે કહ્યું
તે જ બરાબર છે. પિતાજીને કહ્યું : તમે મોહાંધ ના બને
મારું કામ ભરત કરશે માટે વચન પાળો. અને પછી
ચૌદ વરસ સુધી વન્યપ્રજનો સંપર્ક સાધ્યો; આની અસર
કુંકેયી ઉપર કેટલી બધી થઈ હશે? બીજાનો દોષ લૂછવાનું
કેવી રીત હતી ! રામ પાસે કોઈ શિદ્ધિ સિદ્ધિ હતી માટે
મહાન નહોતા પણ બીજાના દોષો પોતા પર ઓઢી લેતા
એટલે મહાન ગણાયા. માણસ ગમે તેવો દુષ્ટ લાગતો
હોય, દોષો આવી ગયા હોય તો પણ ઈશ્વર બેઠેલો છે
એ ભાવ બરાબર સમજાઈ જાય તો સમાજગત અને

જવાનું એમને માટે મરણ જ સન. કેટલાક માણસો
વસ્તુ નથી હોતી અને ત્યાગ કરે છે. એ સહેલી વાત
પણ જેની પાસે અનેક આપનો, પ્રત્યેકનો વ. છે. એ
ત્યાગ કરે છે ત્યારે તેની કિંમત જુદી જ હોય છે. આ
વસ્તિ જ્ઞાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આપણા મનને તપશ્ચર્યા [વ્રતો-નિયમો]થી ઘસવા
ના આવે તો મન ઢીલું થતું જાય છે. પણ જો એ
વારંવાર તાવવામાં આવે તો તેજસ્વી બને છે એ
ધારેલું કામ આપી શકે છે. રામચંદ્રજી રાજ્યકારણ
રહેતા છતાં એક સંત હતા તે એમણે સિદ્ધ કરી બતાવ્યું
છે. કુંકેયીમાતામાં જે દોષ હતા, ઈર્ષ્યા, લોભ, વહેમ
પાળાંડ પેસી ગયાં હતાં તેને ઠાઠવા માટે તેમણે જુ
જ રીત અજમાવી એ માતાનું બહુ માન કર્યું. તેમ
આશા શિરોમાન્ય કરી અને કહ્યું; માતાજી! તમે કહ્યું
તે જ બરાબર છે. પિતાજીને કહ્યું: તમે મોહાંધ ના બને
મારું કામ ભરત કરશે માટે વચન પાળો. અને પછી
ચૌદ વરસ સુધી વન્યપ્રજનો સંપર્ક સાધ્યો; આની અસર
કુંકેયી ઉપર કેટલી બધી થઈ હશે? બીજાનો દોષ લૂછવાનું
કેવી રીત હતી! રામ પાસે કોઈ શિદ્ધિ સિદ્ધિ હતી માટે
મહાન નહોતા પણ બીજાના દોષો પોતા પર આઢી લેતા
એટલે મહાન ગણાયા. માણસ ગમે તેવો દુષ્ટ લાગતો
હોય, દોષો આવી ગયા હોય તો પણ ઈશ્વર બેઠેલો છે
એ ભાવ બરાબર સમજાઈ જાય તો સમાજગત અને

અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસ

૨૪

મનુષ્યનું જીવન એ એક મૂડી છે. એ મૂડી ધર્મના અવલંબનથી સાચવી શકાય. ધર્મનો સામાન્ય અર્થ જેમ ધારણ કરવું થાય છે તેમ તેનો વિશિષ્ટ અર્થ શરીર, કે જે જે સાધન છે તેની કાળજી રાખવી એવો થાય છે. આપણામાં જે ચેતન છે તેને લક્ષમાં રાખીને શરીર બહુ સુખશીલિયાપણા તરફ ન વળી જાય, તેમ બહુ કષ્ટમય ન બની જાય તે જોવાનું જોઈએ. મતલબ કે સમત્વ સચવાય તે રીતે એને જતન કરવું જોઈએ.

આ શરીરનું સાધન મેળવીને આપણે અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસ બન્ને સાધવાનાં છે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં પારલૌકિક કલ્યાણને માટે કહેવામાં આવ્યું તેની સાથે ને સાથે અત્યારની સ્થિતિમાં સર્વનું શ્રેય કેમ થાય એ પણ કહેવામાં આવ્યું. આ નિઃશ્રેયનો ખ્યાલ રાખીને કરવામાં

અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસ

૨૪

મનુષ્યનું જીવન એ એક મૂડી છે. એ મૂડી ધર્મના અવલંબનથી સાચવી શકાય. ધર્મનો સામાન્ય અર્થ જેમ ધારણ કરવું થાય છે તેમ તેનો વિશિષ્ટ અર્થ શરીર, કે જે જે સાધન છે તેની કાળજી રાખવી એવો થાય છે. આપણામાં જે ચેતન છે તેને લક્ષમાં રાખીને શરીર બહુ સુખશીલિયાપણા તરફ ન વળી જાય, તેમ બહુ કષ્ટમય ન બની જાય તે જોવાનું જોઈએ. મતલબ કે સમત્વ સચવાય તે રીતે એને જતન કરવું જોઈએ.

આ શરીરનું સાધન મેળવીને આપણે અભ્યુદય અને નિઃશ્રેયસ બન્ને સાધવાનાં છે. આપણાં શાસ્ત્રોમાં પારલૌકિક કલ્યાણને માટે દેહવામાં આવ્યું તેની સાથે ને સાથે અત્યારની સ્થિતિમાં સર્વનું શ્રેય કેમ થાય એ પણ કહેવામાં આવ્યું. આ નિઃશ્રેયનો ખ્યાલ રાખીને કરવામાં

મનને વિનાય પડતો કે આ વાત
સોની નાને પેઠાની જેવી લાગે.

જ્યારે ધર્મમાં મળતી વસ્તુ જો
મૂળ સિદ્ધાંતો સાચી રાખીને નાની પ્રક્રિયા
પડે છે. જ્યારે જ્યાં જો નથી કે નાની
હેતી. પણ મૂળ વાતનો ખ્યાલ રાખવો. આ
સોની મૂળભૂતને જુદીને ઉપરના જોગા માટે
કરે છે. નાથ અને પાંચમના અવડા કરે છે. કે
પ્રક્રિયાને કને સંબંધ કરી શકતા નથી. ગાદીઓ
સુધી અવડા કરે છે. પણ કાગળ બજાર, અની
પ્રતિષ્ઠા વ. બધું ચાલતું હોય છે તેને માટે કોઈ
ચતી નથી. આ સ્થિતિથી સમાજ ચુંથાઈ ગયો છે
આપણે ત્યાં કોઈ માનુસ અનીતિથી ચાલતો તે
કોઈને કોઈ કહેનારું મળતું છેવટે ધર્મ શુરુ તો
જ. પણ હવે સ્થિતિ જુદી થઈ ગઈ છે. હજારો રૂ.
ગમે તે રીતે કમાઈને પાંચસો ધર્માદા આપશે તો
ભૂલ બતાવવાને બદલે ધર્મવીરનું ઉપનામ આપવ
આવે છે. ધર્મનાં અને સમાજનાં બધાંય બંધન પે
ખાતર છોડી દેવાયાં છે. તેમાં કોઈ ધર્મ શુરુઓએ ધ્યા
આપ્યું નથી.

આવી સ્થિતિમાં ગાંધીજી નામે એક પુરુષ પાંચસો
જેમણે ધર્મને નવું સ્વરૂપ આપ્યું. નવા
સંસ્થા ઊભી કરી. તેમાં

સાચો વિચાર સાચો જોવા વાળો
સોની માને પેઠાની ટૂંકી કાપીને.

જ્યારે ધર્મમાં મળખત વસ્તો જોવા
મૂળ સિદ્ધાંતો સાચાની રાખીને નાની પ્રક્રિયા
પડે છે. જાનો જાણે છે નથી કે નાની
દેવી. પણ મૂળ વાતનો ખ્યાલ રાખવો. જો
સોની મૂળભાવને ભૂટીને ઉપરના જોગા માટે
કરે છે. માથે અને પાંચમના અઘડા કરે છે. એ
પ્રક્રિયાનેદને સંબંધ કરી શકતા નથી. ગાદીઓ
સુખી અઘડ્યા કરે છે. પણ કાગળો બજાર. અની
પ્રતિષ્ઠા વ. બધું ચાલતું હોય છે તેને માટે કોઈ
ચતી નથી. આ સ્થિતિથી સમાજ ચુંથાઈ ગયો છે
આપણે ત્યાં કોઈ માનુસ અનીતિથી ચાલતો તે
કોઈને કોઈ કહેનારું મળતું છેવટે ધર્મ શુરુ તો
જ. પણ હવે સ્થિતિ જુદી થઈ ગઈ છે. હજારો
ગમે તે રીતે કમાઈને પાંચસો ધર્માદા આપશે તો
ભૂલ બતાવવાને બદલે ધર્મવીરનું ઉપનામ આપવ
આવે છે. ધર્મનાં અને સમાજનાં બધાંય બંધન પે
ખાતર છોડી દેવાયાં છે. તેમાં કોઈ ધર્મ શુરુઓએ ધ્યા
આપ્યું નથી.

આવી સ્થિતિમાં ગાંધીજી નામે એક પુરુષ પાંચસો
જેમણે ધર્મને નવું સ્વરૂપ આપ્યું. નવા
સંસ્થા ઊભી કરી. તેમાં

છે. આ માટે
 ભાગ્ય ને
 આને મંગલ
 શ્રીગણને ના
 નામે આવશે.
 પછી કેઈ વ
 મંગલપૂર્વક
 અટકવાની ના
 નાણૂં કરવાનું
 છે. ચૂંટણીએ
 જુદો જુદો જ
 વાદીઓ અને
 આને દુનિયા
 મૂડીવાદ છે, પ
 વાદ છે. આ
 બળવીને, સંધ

છે. આ માટે
 ભાગ્ય ને
 આને મંગલ
 શ્રીગણને ના
 નામે આવશે.
 પછી કેઈ વ
 મંગલપૂર્વક
 અટકવાની ના
 નાણૂં કરવાનું
 છે. ચૂંટણીએ
 જુદો જુદો જ
 વાદીઓ અને
 આને દુનિયા
 મૂડીવાદ છે, પ
 વાદ છે. આ
 બળવીને, સંધ

છીએ તેનું બની જાય છે ત્યારે પાપના બાળી બ
 અને એનો મરણ આપણું જીવિતને ફાળે અને કાં તે
 સાધના કરી હોય છે તેને એકલીને ફાળે બનતી હ
 ાછીએ. આ આપણો મોટામાં મોટો ભ્રમ છે. સાધ
 ના સિદ્ધિ નથી પણ સાધનાનું ફળ સ્વસ્થ અથવા
 તેવા અંભાવાતમાં કેટલા અડોલ રહી શકીએ છીએ
 છે. આપણે સાધનાનું ફળ સિદ્ધિ માનીએ છીએ, સ
 શબ્દોમાં પુરુષાર્થના ફળને પ્રારબ્ધ માનીએ છીએ; એટ
 લે દોષ વખત સફળતા નથી મળતી તો નિમિત્તનો દો
 ઠાઠવા બેસી જઈએ છીએ અથવા તો વ્યક્તિ ઉપર બ
 સઘળો આરોપ મૂકી દઈએ છીએ.

આમાંથી જ રાગ અને દ્વેષ બાંધાય છે. રાગ એટલે
 મોહ અને દ્વેષ એટલે ઘૃણા મોહ અને ઘૃણાનું
 નામ છે સંસાર. રાગ અને દ્વેષનો અભાવ એનું
 નામ મોક્ષ. સુખ-દુઃખ વચ્ચે સ્થિરતા ટકાવી રાખવી
 એ છે સમ્યક્ ભાવ. અને ઇચ્છિત ફળ નીપજે કે ના
 નીપજે છતાંય આઘાત-પ્રત્યાઘાતોમાંથી થોડાજ પુરુષાર્થથી
 માનસિક સ્થિરતા ટકાવી રાખવાનો યોગ મળે તે છે
 સાચી સાધના, ખૂબ લપડાડો પડ્યા પછી ચેતીએ તે ઠાચી
 સાધના છે. પણ સહેજ ઝોક આવેને ચેતી જઈએ તે
 પાકી સાધના છે.

કેટલીકવાર આપણે ક્યાં છીએ તેનું માપ કાઢી શકતા
 નથી અને જીવિત ઉપર આધાર રાખીએ છીએ. પણ જીવિત

છીએ તેનું બની જાય છે ત્યારે પાપના બાળી બ
 અને એનો મરણ આપણું જીવિતને ફાળે અને કાં તે
 સાધના કરી હોય છે તેને એકલીને ફાળે બનતી હ
 ાછીએ. આ આપણો મોટામાં મોટો ભ્રમ છે. સાધ
 ના સિદ્ધિ નથી પણ સાધનાનું ફળ સ્વસ્થ અથવા
 તેવા અંભાવાતમાં કેટલા અડોલ રહી શકીએ છીએ
 છે. આપણે સાધનાનું ફળ સિદ્ધિ માનીએ છીએ, સ
 શબ્દોમાં પુરુષાર્થના ફળને પ્રારબ્ધ માનીએ છીએ; એટ
 લે દોષ વખત સફળતા નથી મળતી તો નિમિત્તનો દો
 ષ દાઢવા બેસી જઈએ છીએ અથવા તો વ્યક્તિ ઉપર બ
 સધળો આરોપ મૂકી દઈએ છીએ.

આમાંથી જ રાગ અને દ્વેષ બાંધાય છે. રાગ એટલે
 મોહ અને દ્વેષ એટલે ઘૃણા મોહ અને ઘૃણાનું
 નામ છે સંસાર. રાગ અને દ્વેષનો અભાવ એનું
 નામ મોક્ષ. સુખ-દુઃખ વચ્ચે સ્થિરતા ટકાવી રાખવી
 એ છે સમ્યક્ ભાવ. અને ઇચ્છિત ફળ નીપજે કે ના
 નીપજે છતાંય આઘાત-પ્રત્યાઘાતોમાંથી થોડાજ પુરુષાર્થથી
 માનસિક સ્થિરતા ટકાવી રાખવાનો યોગ મળે તે છે
 સાચી સાધના, ખૂબ લપડાડો પડ્યા પછી ચેતીએ તે ઠાચી
 સાધના છે. પણ સહેજ ઝોક આવેને ચેતી જઈએ તે
 પાકી સાધના છે.

કેટલીકવાર આપણે ક્યાં છીએ તેનું માપ કાઢી શકતા
 નથી અને જીવિત ઉપર આધાર રાખીએ છીએ. પણ જીવિત

એક વરસ, બે વરસ, ચાર વરસ એમ પસાર થાય છે. ધર્મક્રિયાઓ પણ ભૂલાઈ ગઈ છે. શિષ્યો બુવે છે કે હવે આ શુરુપદે રહેવાને લાયક રહ્યા નથી એટલે એક પછી એક ચાલ્યા જાય છે. માત્ર એક પંથક નામનો શિષ્ય બાકી રહે છે. તેણે શ્રદ્ધા રાખીને સેવા ચાલુ રાખી છે. સારામાં સારાં મિષ્ટ ભોજન લાવે અને શુરુને આપે પણ પોતે તો તદ્દન સાદું જ ખાય અને સંયમથી રહે.

માણસ પોતાના સારાં કામ છુપાવે અને ખરાબ કામ સમાજમાં પુલ્લાં મૂકે તો સમાજને શુદ્ધ કરવામાં ઘણો ફાળો આપી શકે. આજે જૈનોનું મહાપર્વ સંવત્સરી છે. ઉપવાસ કરવો જોઈએ, છતાં પણ શુરુ તો મિઠાન-વાળી રસોઈ આરોગીને પ્રતિક્રમણ વખતે પણ ઘોર નિદ્રામાં પોઢ્યા છે. બીજી બાજુ પંથક સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ (જૈનધાર્મિક વિધિ) કરે છે. બારે માંસનું સંસ્કૃત તપાસે છે, મનમાં શુદ્ધ પ્રત્યે જરા પણ રોષ નથી. એક જ શ્રદ્ધા છે કે શુરુ એક દિવસ જાગશે. હું પણ સમાજનું અને એમનું એક અંગ છું. એમની ખૂલ એ મારી ખૂલ છે. પ્રતિક્રમણ ક્યો પછી શુદ્ધના ચરણની રેખા દેવા આવે છે પણ ન્યાં ચરણરૂપશી થયો કે શુદ્ધ બગી ગયા કોઈનો પાર ન રહ્યો. ઠહેવા લાગ્યા : ‘અરે પાપી ! કેમ મને જગાડયો ?’ ‘શુદ્ધે માફ કરો. આજનો દિવસ એવો છે. એટલે મને થયું કે શુદ્ધની ક્ષમા સાથે ચરણરૂપ લઈ લઉં....’ ‘હે....આજે સંવત્સરી છે ?’....એ વિચાર

એક વરસ, બે વરસ, ચાર વરસ એમ પસાર થાય છે. ધર્મક્રિયાઓ પણ ભૂલાઈ ગઈ છે. શિષ્યો બુવે છે કે હવે આ શુરુપદે રહેવાને લાયક રહ્યા નથી એટલે એક પછી એક ચાલ્યા જાય છે. માત્ર એક પંથક નામનો શિષ્ય બાકી રહે છે. તેણે શ્રદ્ધા રાખીને સેવા ચાલુ રાખી છે. સારામાં સારાં મિષ્ટ ભોજન લાવે અને શુરુને આપે પણ પોતે તો તદ્દન સાદું જ ખાય અને સંયમથી રહે.

માણસ પોતાના સારાં કામ છુપાવે અને ખરાબ કામ સમાજમાં પુલ્લાં મૂકે તો સમાજને શુદ્ધ કરવામાં ઘણો ફાળો આપી શકે. આજે જૈનોનું મહાપર્વ સંવત્સરી છે. ઉપવાસ કરવો જોઈએ, છતાં પણ શુરુ તો મિઠાન-વાળી રસોઈ આરોગીને પ્રતિક્રમણ વખતે પણ ઘોર નિદ્રામાં પોઢ્યા છે. બીજી બાજુ પંથક સંવત્સરી પ્રતિક્રમણ (જૈનધાર્મિક વિધિ) કરે છે. બારે માંસનું સર્વવૈયું તપાસે છે, મનમાં શુદ્ધ પ્રત્યે જરા પણ રોષ નથી. એક જ શ્રદ્ધા છે કે શુરુ એક દિવસ જાગશે. હું પણ સમાજનું અને એમનું એક અંગ છું. એમની ખૂલ એ મારી ખૂલ છે. પ્રતિક્રમણ ક્યો પછી શુદ્ધના ચરણની રેખા દેવા આવ્યો છે પણ ન્યાં ચરણરૂપશી થયો કે શુદ્ધ બગી ગયા કોઈનો પાર ન રહ્યો. ઠહેવા લાગ્યા : ‘અરે પાપી ! કેમ મને જગાડ્યો ?’ ‘શુદ્ધે માફ કરો. આજનો દિવસ એવો છે. એટલે મને થયું કે શુદ્ધની ક્ષમા સાથે ચરણરૂપ લઈ લઉં....’ ‘હે....આજે સંવત્સરી છે ?’....એ વિચાર

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101

102

103

104

105

106

107

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

101

102

103

104

105

106

107

[illegible]

તપશ્ચી વિગતો કહર ગયા હોય તેમ લાગે છે પણ જેમ સોનું તકલાદી હોય છે ત્યારે વધુ ચગકે છે પણ કસોટી કરીએ તો પરખાઈ જાય છે. તેમ તપસ્વીઓની પણ વખત આવતાં કસોટી થઈ જાય છે. આ કંઈ સામાન્ય માણસની વાત નથી કરતો, પણ મહાન તપસ્વી કે જે પોતાના તપથી આખા વિશ્વને ડોલાવી શકે છે તેઓ પણ વિષયથી પડી ગયાના પ્રસંગો જાન્યા છે.

વિશ્વામિત્ર જેવા પ્રખર તપસ્વી જે એક વખત રામ-લક્ષ્મણ જેવા ડહાંધા ડુમારોને દશરથ પાસેથી છોડાવી રાક્ષસોની સામે લડવા લાવી શક્યા, તેવા યોગી પણ એક અપ્સરામાં લુપ્ત થઈ ગયા! ત્યારે આ બધામાંથી બચવાનો

[illegible]

તપશ્વી વિગેરે કહર ગયા હોય તેમ લાગે છે પણ જેમ સોનું તકલાદી હોય છે ત્યારે વધુ ચગકે છે પણ કસોટી કરીએ તો પરખાઈ જાય છે. તેમ તપસ્વીઓની પણ વખત આવતાં કસોટી થઈ જાય છે. આ કંઈ સામાન્ય માણસની વાત નથી કરતો, પણ મહાન તપસ્વી કે જે પોતાના તપથી આખા વિશ્વને ડોલાવી શકે છે તેઓ પણ વિષયથી પડી ગયાના પ્રસંગો જાન્યા છે.

વિશ્વામિત્ર જેવા પ્રખર તપસ્વી જે એક વખત રામ-લક્ષ્મણ જેવા ડલૈયા ડુમારોને દશરથ પાસેથી છોડાવી રાક્ષસોની સામે લડવા લાવી શક્યા, તેવા યોગી પણ એક અપ્સરામાં લુપ્ત થઈ ગયા! ત્યારે આ બધામાંથી બચવાનો

મૃતી જાય છે તેમ આપણું ઉપદ્રું મન તેવાર કયું
પણ વળત આવતાં કે નિમિત્ત મળતાં મૃતી જવાર

આ વસ્તુ અભ્યાસથી આવી શકે. અભ્યાસ
ત્યારે વેરાગ્યને આવતાં વાર લાગતી નથી. ભરુ
અભ્યાસ થયો ત્યારે તે જતી ગયો. તેણે જોયું
જેના તરફ આકર્ષાયો છું તે જીવ તરફ આસક્ત
ત્યારે જીવે ત્રીજી તરફ આસક્ત થયો. આ બધાનું
વિકાર છે, માટે એને છાદુ. વ્યક્તિને દોષ શા માટે
જે વસ્તુનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય તેનું નામ વિકાર કે
દ્વંધમાં અને દહિમાં ન રહે તે વિકાર કહેવાય. ૩
માણસમાં ન રહે અને ચેતન્ય પણ ન રહે ત્યારે
વિકાર વ્યાપે છે.

રામકૃષ્ણ પરમહંસ શારદાગણિ દેવીને પરાણીને :
તે રાત્રે તેમને જૂળ આસક્તિ જન્મી; ત્યાં એક :
અંતરમાં હિકચો; “પછી શું? જે ઉપયોગ કરવાને
ઉપયોગ કરું તો? આ શરીર તો રૂપાળું દેખાય છે.
ઈન્દ્રિયો દ્વારા ઉપયોગી શકાય. પણ અંદર જે
પરમતત્ત્વ પડ્યું છે તેને કેમ બગાડી શકાય? એ
એવું છે કે જેને સંયોગ અને વિયોગની ઇંચી
નથી. જેનાથી મૃત્યુ થયા પછી પણ એક જીવંતની અ
ચતા કેળવી શકાય છે એવી અનુપમ વસ્તુ શા માટે કેળવ
આમ વિચાર કરતાં કરતાં જતી જાય છે. દેવીમાંથી
ત્વના દર્શન કરે છે. દેવી પણ બદલે. દેવી જ
તે સમજી જાય છે અને દેવના વિકાસમાં સહાયે અ

મૃતી જાય છે તેમ આપણું ઉપદ્રું મન તેવાર કયું
પણ વળત આવતાં કે નિમિત્ત મળતાં મૃતી જવાર

આ વસ્તુ અભ્યાસથી આવી શકે. અભ્યાસ
ત્યારે વેરાગ્યને આવતાં વાર લાગતી નથી. ભરુ
અભ્યાસ થયો ત્યારે તે જતી ગયો. તેણે જોયું
જેના તરફ આકર્ષાયો છું તે જીવ તરફ આસક્ત
ત્યારે જીવે ત્રીજી તરફ આસક્ત થયો. આ બધાનું
વિકાર છે, માટે એને છાદુ. વ્યક્તિને દોષ શા માટે
જે વસ્તુનો સ્વભાવ બદલાઈ જાય તેનું નામ વિકાર કે
દ્વંધમાં અને દહિમાં ન રહે તે વિકાર કહેવાય. ૩
માણસમાં ન રહે અને ચેતન્ય પણ ન રહે ત્યારે
વિકાર વ્યાપે છે.

રામકૃષ્ણ પરમહંસ શારદાગણિ દેવીને પરાગીને :
તે રાત્રે તેમને જૂળ આસક્તિ જન્મી; ત્યાં એક :
અંતરમાં હિકચો; “પછી શું? જે ઉપયોગ કરવાને
ઉપયોગ કરું તો? આ શરીર તો રૂપાળું દેખાય છે.
ઇન્દ્રિયો દ્વારા ઉપયોગી શકાય. પણ અંદર જે
પરમતત્ત્વ પડ્યું છે તેને કેમ બગાડી શકાય? એ
એવું છે કે જેને સંયોગ અને વિયોગની ઇંચી
નથી. જેનાથી મૃત્યુ થયા પછી પણ એક જીવંતની અ
ચતા કેળવી શકાય છે એવી અનુપમ વસ્તુ શા માટે કેળવ
આમ વિચાર કરતાં કરતાં જતી જાય છે. દેવીમાંથી
ત્વના દર્શન કરે છે. દેવી પણ બદલત દેવી જ
તે સમજી જાય છે અને દેવના વિકાસમાં સહાયો અ

જન્મહિને

:૨૬:

પોતાની વર્ષગાંઠના પ્રભાતે મહારાજશ્રીએ પોતાનું મનોમંથન બકત કરતાં જાણવું કે કાળનું ચક્ર પોતાની ગતિ થોભાવ્યા સિવાય આશુ' જ નય છે. એની વચ્ચે આવતા આંતરાયેને છેદી બેઠીને તે આગળ ધપે છે. માનવી-એ એની સાથે જ દૃઢ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પણ ત્યારે એ ગતિ સાથે ચાલી શકતો નથી ત્યારે જેમ કોઈ ગળીયા બળદને સારા બળદ સાથે જોડ્યો હોય અને સાર જેંચવાનો આવે ત્યારે બેસી નય છે, અગર એને પરાણે જેંચાવું પડે છે; તેમ માણસ કાળની સાથે થઈ શકતો નથી ત્યારે એને જેંચાવું પડે છે. પણ જ્યારે એ કાળ કરતાં આગળ કાળ ભરે ત્યારે છૂતી નય છે; પછી નો ભાર જેંચવો પડતો નથી.

મ અને મરણ એ તો જિંદગીનાં અમુક પ્રકારનાં , આજે શ્રાવણી પૂર્ણિમા અથવા બળેવ એ મારી

જન્મહિને

:૨૬:

પોતાની વર્ષગાંઠના પ્રભાતે મહારાજશ્રીએ પોતાનું મનોમંથન બકત કરતાં જાણવું કે કાળનું ચક્ર પોતાની ગતિ થોભાવ્યા સિવાય આશુ' જ નય છે. એની વચ્ચે આવતા આંતરાયેને છેદી બેઠીને તે આગળ ધપે છે. માનવી-એ એની સાથે જ દૃઢ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ પણ ત્યારે એ ગતિ સાથે ચાલી શકતો નથી ત્યારે જેમ કોઈ ગળીયા બળદને સારા બળદ સાથે જોડ્યો હોય અને સાર જેંચવાનો આવે ત્યારે બેસી નય છે, અગર એને પરાણે જેંચાવું પડે છે; તેમ માણસ કાળની સાથે થઈ શકતો નથી ત્યારે એને જેંચાવું પડે છે. પણ જ્યારે એ કાળ કરતાં આગળ કાળ ભરે ત્યારે છૂતી નય છે; પછી નો ભાર જેંચવો પડતો નથી.

મ અને મરણ એ તો જિંદગીનાં અમુક પ્રકારનાં, આજે શ્રાવણી પૂર્ણિમા અથવા બળેવ એ મારી

આંને આંપણી સામે ખીલું પાણી એક જવાબદારી છે. સાધ્ય અને સાધનના ખ્યાલે ને આને દેશમાં ચાલે છે તેમાં જેનો એનાથી અલિપ્ત રહેશે તેા અહિંસાની વ્યાપકતા નહિ આવે, પરિણામે પોતાને જ સહુન કરવાનું નહિ કરી

કંઈ સહન કરતો નથી એટલે ગત્ય અને ગહિંસા જ
 નેજામાય છે. જે ગત્યથી જીવને હાનિ પહોંચતી છે
 કે સુરક્ષેલીમાં મૃદાવું પડતું હોય તો મૌન રહેવું જ
 છે. જીવને ભોગે ગહિંસા પાળી શકાય જ ના
 “મારી જાતના ભોગે ગહિંસા પાળીશ. મારી જાત એ
 મગાં મળાંથી પાડોશી કોઈને સહેજ પાણી ત્રાસ આ
 સિવાય ગહિંસા પાળીશ.” ઘણા દોકા ક્રિયામાં ગહિં
 પાળે છે, પણ લાવમાં પાળતા નથી. લાવમાં કચેલી કિં
 કોઈ રીતે ક્ષમ્ય નથી. મેઘરથ [શિગિ] રાજનો પ્રસ
 છે. પાંચેવું આવીને જોનામાં લપાઈ જાય છે. જા
 પોતાના જાજની માગણી કરે છે, પણ શરણાર્થીને કે
 તરછોડાય? એટલે પોતાનું માંસ આપવા તૈયાર થાય છે
 પ્રાણ જવા સુધીની તૈયારી ખતાવે છે. પ્રજાએ ઘણું કહ
 કે આપ જીવશો તો ઘણાને જીવાડી શકશો, ઘણો ધર્મ
 પાળી શકશો. એટલે ખાટકીને ત્યાંથી માંસ લાવીને તોળ
 આપીએ. પણ રાજાએ કહ્યું કે ધર્મ પાળવો હોય તો
 પોતાના ભોગે ગહિંસા ના પાળી શકાય.

સત્યાર્થી પુરૂષ ઉંડામાં ઉંડું ચિંતન કરતો હશે.
 ભૂલ જણાય તો પાછો વળતો હશે. કોઈને અન્યાય કર્યો
 હશે તો માફ પણ માગી લેશે. તેને મોટપ કે નાનપનો
 કોઈ સવાલ નડતો નહિ હોય. રાજકોટમાં ગાંધીજીએ
 ઉપવાસ કર્યો તેમાં મોરીસ-અયાયર જે સુકાદો આપ્યો
 તેમાં ગાંધીજીની જીત થઈ. પરંતુ ગાંધીજીને પોતાનું

કંઈ સહન કરતો નથી એટલે ગત્ય અને ગહિંસા જ
 નેજામાય છે. જે ગત્યથી જીવને હાનિ પહોંચતી છે
 કે સુરક્ષેલીમાં મૃદાવું પડતું હોય તો મૌન રહેવું જ
 છે. જીવને ભોગે ગહિંસા પાળી શકાય જ ના
 “મારી જાતના ભોગે ગહિંસા પાળીશ. મારી જાત એ
 મગાં મળાંથી પાડોશી કોઈને સહેજ પાણી ત્રાસ આ
 સિવાય ગહિંસા પાળીશ.” ઘણા દોકા ક્રિયામાં ગહિં
 પાળે છે, પણ લાવમાં પાળતા નથી. લાવમાં કચેલી કિં
 કોઈ રીતે ક્ષમ્ય નથી. મેઘરથ [શિગિ] રાજનો પ્રસ
 છે. પાંચેવું આવીને જોનામાં લપાઈ જાય છે. જા
 પોતાના જાજની માગણી કરે છે, પણ શરણાર્થીને કે
 તરછોડાય? એટલે પોતાનું માંસ આપવા તૈયાર થાય છે
 પ્રાણ જવા સુધીની તૈયારી ખતાવે છે. પ્રજાએ ઘણું કહ
 કે આપ જીવશો તો ઘણાને જીવાડી શકશો, ઘણો ધર્મ
 પાળી શકશો. એટલે ખાટકીને ત્યાંથી માંસ લાવીને તોળ
 આપીએ. પણ રાજાએ કહ્યું કે ધર્મ પાળવો હોય તો
 પોતાના ભોગે ગહિંસા ના પાળી શકાય.

સત્યાર્થી પુરૂષ ઉંડામાં ઉંડું ચિંતન કરતો હશે.
 ભૂલ જણાય તો પાછો વળતો હશે. કોઈને અન્યાય કર્યો
 હશે તો માફ પણ માગી લેશે. તેને મોટપ કે નાનપનો
 કોઈ સવાલ નડતો નહિ હોય. રાજકોટમાં ગાંધીજીએ
 ઉપવાસ કર્યો તેમાં મોરીસ-અયાયર જે સુકાદો આપ્યો
 તેમાં ગાંધીજીની જીત થઈ. પરંતુ ગાંધીજીને પોતાનું

કોઈ કામ કરતો હોય તો મારી પ્રતિષ્ઠા ચોક્કસ થશે એ માનીને એને આગળ પણ આવવા દેતો નથી. આમ ધી ધીમે તે ભૂલો કરતો જાય છે અને એથી એના પોતાના આત્માનું પતન થાય છે. એટલે જ શાસ્ત્રીઓ કહ્યું છે કે તમે નિર્બળ એટલે કાયર નહીં પણ અસિમાત આગળ માત્ર અને મોટાઈ આગળ નિર્બળ થાવ. કારણ કે એવ નિર્બળનું બળ રામ બની રહે છે. એક કીડી કે વાત સ્પર્શમાં પણ અનંત શક્તિ પડેલી છે. તે પણ અસિમાત કરે કે મારા જેવું કોઈ નથી તો તેની કોડીનીય કિંમત રહેતી નથી. તેવી જ રીતે વ્યક્તિગત જીવન જીવનાર પણ એમ વિચારે કે, ‘હું બિંચો છું, હું લક્ષ્ય છું, હું આવું છું,’ તો તે વિકાસ પામી શકતો નથી.

જેન ઐશીમાં એક વાત આવે છે. આંધળાના ટોળામાં એક હાથી લાવવામાં આવે છે. પછી પૂછવામાં આવે છે કે ભાઈઓ હાથી કેવો છે? એટલે એક જણે કહ્યું : ‘થાંભલા જેવો’ કારણ કે એણે પગનો સ્પર્શ કર્યો હતો. બીજાએ કહ્યું : ‘સુપડા જેવો’ કારણ કે એણે કાનનો સ્પર્શ કર્યો. ત્રીજાએ કહ્યું : ‘સાંભલા જેવો’ કારણ કે એણે સૂંઢનો સ્પર્શ કર્યો. આમ બધા પોતપોતાને સંપૂર્ણ માનીને અંદરો અંદર ઝઘડવા લાગ્યા. જો કે સાચા તો સૌ હતા, પણ પોતપોતાના મર્યાદિત જ્ઞાનમાં સત્ય હંમેશાં સાપેક્ષ અને મર્યાદિત હોય છે. વળી તેનો કોઈ ખાસ આકાર નથી એટલે સાકારી મનુષ્ય નિરાકારીને આંખવા મથે તે કેમ આવે? જેમ દૂવાનો દેડકો સમુદ્રનું માપ

કોઈ કામ કરતો હોય તો મારી પ્રતિષ્ઠા ચોક્કસ થશે એ માનીને એને આગળ પણ આવવા દેતો નથી. આમ ધી ધીમે તે ભૂલો કરતો જાય છે અને એથી એના પોતાના આત્માનું પતન થાય છે. એટલે જ શાસ્ત્રીઓ કહ્યું છે કે તમે નિર્બળ એટલે કાયર નહીં પણ અસિમાત આગળ માત્ર અને મોટાઈ આગળ નિર્બળ થાવ. કારણ કે એવ નિર્બળનું બળ રામ બની રહે છે. એક કીડી કે વાત સ્પર્શમાં પણ અનંત શક્તિ પડેલી છે. તે પણ અસિમાત કરે કે મારા જેવું કોઈ નથી તો તેની કોડીનીય કિંમત રહેતી નથી. તેવી જ રીતે વ્યક્તિગત જીવન જીવનાર પણ એમ વિચારે કે, ‘હું બિંચો છું, હું લક્ષ્ય છું, હું આવું છું,’ તો તે વિકાસ પામી શકતો નથી.

જેન અંથોમાં એક વાત આવે છે. આંધળાના ટોળામાં એક હાથી લાવવામાં આવે છે. પછી પૂછવામાં આવે છે કે ભાઈઓ હાથી કેવો છે? એટલે એક જણે કહ્યું : ‘થાંભલા જેવો’ કારણ કે એણે પગનો સ્પર્શ કર્યો હતો. બીજાએ કહ્યું : ‘સુપડા જેવો’ કારણ કે એણે કાનનો સ્પર્શ કર્યો. ત્રીજાએ કહ્યું : ‘સાંભલા જેવો’ કારણ કે એણે સૂંઢનો સ્પર્શ કર્યો. આમ બધા પોતપોતાને સંપૂર્ણ માનીને અંદરો અંદર ઝઘડવા લાગ્યા. જો કે સાચા તો સૌ હતા, પણ પોતપોતાના મર્યાદિત જ્ઞાનમાં સત્ય હંમેશાં સાપેક્ષ અને મર્યાદિત હોય છે. વળી તેનો કોઈ ખાસ આકાર નથી એટલે સાકારી મનુષ્ય નિરાકારીને આંખવા મથે તે કેમ આવે? જેમ દૂવાનો દેડકો સમુદ્રનું માપ

પુણ્ય અને ધર્મ

: ૩૨ :

આજે જનતા ધર્મ અને વહેવારને બુદ્ધિ ગણીને ચાલે છે. સારા ગણાતા વિચારકો પણ એમ માનીને આવે છે કે; ધર્મને મેળવવો હોય તો વહેવાર છોડવો જ રહ્યો. આનું પરિણામ એ આવે છે કે; ઘણા સારા ગણાતા સેવકો નિષ્ક્રિય બની જાય છે, ધર્મને આચરવો એ સહેલી વાત નથી, એટલે આપણા મહાપુરુષોએ તેનું આચરણ સહેલું અને તે માટે કમવાર પગથિયા આપ્યાં અને કહ્યું કે પ્રથમ દયા રાખતાં શીખો. કોઈનું લાલું કરતાં શીખો, સેવા કરવાનું શીખો, અને એમ કરતાં કરતાં પુણ્યની દૃષ્ટિ મેળવી લો. એ દૃષ્ટિ મેળવ્યા પછી જ ધર્મની ભૂમિકામાં પ્રવેશી શકાય છે.

પુણ્ય અને ધર્મ

: ૩૨ :

આજે જનતા ધર્મ અને વહેવારને જુદાં ગણીને ચાલે છે. સારા ગણાતા વિચારકો પણ એમ માનીને આવે છે કે; ધર્મને મેળવવો હોય તો વહેવાર છોડવો જ રહ્યો. આનું પરિણામ એ આવે છે કે; ઘણા સારા ગણાતા સેવકો નિષ્ક્રિય બની જાય છે, ધર્મને આચરવો એ સહેલી વાત નથી, એટલે આપણા મહાપુરુષોએ તેનું આચરણ સહેલું અને તે માટે કમવાર પગથિયા આપ્યાં અને કહ્યું કે પ્રથમ દયા રાખતાં શીખો. કોઈનું લાલું કરતાં શીખો, સેવા કરવાનું શીખો, અને એમ કરતાં કરતાં પુણ્યની દૃષ્ટિ મેળવી લો. એ દૃષ્ટિ મેળવ્યા પછી જ ધર્મની ભૂમિકામાં પ્રવેશી શકાય છે.

જીવનની અનીતિ કરવા તરફ પ્રેરાશે તો ધર્મી નહિ કહીએ. જેમ એક બાળકને પેટે આપી કોઈ માણસોનાની કડલી દાઢી હો અને બાળક તે પેટેથી રાજ થા એટલે તેણે ધર્મ કર્યો એમ નહિ કહીએ, તેવું જ આ દાનનું છે.

બીજી બાજુ પેલા માણસે પ્રમાણિક ધંધો કર્યો અને કંઈ ન બચાવ્યું જેથી દાન ન આપી શક્યો. મતલબ કે; સમ્રાજમાંથી ખોટી રીતે લીધું નહિ તો પછી આપવાનું રહેતું જ નથી. આવા માણસને આપણે સાચો ધર્મી કહી શકીશું.

તેવી જ રીતે એક માણસને લોટરી લાગી એટલે જનતા તેને તરત જ પુણ્યસાળી કહી દેશે. સોના મિસ્ત્રામાં કાઢી એકને પચાસ આપ્યા. એમાં પુણ્યની ત્રાવ ન રહી? છતાંય માની લો કે પુણ્યથી મળ્યા તો પછી માધાર તો પ્રેસા મળ્યા પછી તે વ્યક્તિની સ્થિતિ પહેલાં તેનામાં જે સદાચાર હતા, સંયમ હતા હવે તે બધું ચેસા આવ્યા પછી સાલ્યું ગયું અથવા તથા લોગ વધ્યા તો આપણે તેને શું કહીશું? મદ વધે વિકારો વધે, ઘટે શુભ અને જ્ઞાન તે ધન પુણ્યતાલું... તે કેમ પરિણામ?

જીવનની અનીતિ કરવા તરફ પ્રેરાશે તો ધર્મી નહિ કહીએ. જેમ એક બાળકને પેટો આપી કોઈ માણસોનાની કંડલી દાઢી હો અને બાળક તે પેટાથી રાજ થાય એટલે તેણે ધર્મ કર્યો એમ નહિ કહીએ, તેવું જ આ દાનનું છે.

ખીણ બાજુ પેલા માણસે પ્રમાણિક ધંધો કર્યો અને કંઈ ન બચાવ્યું જેથી દાન ન આપી શક્યો. મતલબ કે; સમ્રાજમાંથી ખોટી રીતે લીધું નહિ તો પછી આપવાનું રહેતું જ નથી. આવા માણસને આપણે સાચો ધર્મી કહી શકીશું.

તેવી જ રીતે એક માણસને લોટરી લાગી એટલે જનતા તેને તરત જ પુણ્યસાગી કહી દેશે. સોના મિસ્ત્રામાં કાઢી એકને પચાસ આપ્યા. એમાં પુણ્યની ત્રાવ ન રહી? છતાંય માની લો કે પુણ્યથી મળ્યા તો પછી માધાર તો પ્રેસા મળ્યા પછી તે વ્યક્તિની સ્થિતિ પહેલાં તેનામાં જે સદાચાર હતા, સંયમ હોત હતી તે બધું એસા આવ્યા પછી સાલ્યું ગયું અથવા તથા લોગ વધ્યા તો આપણે તેને શું કહીશું? મદ વધે વિકારો વધે, ઘટે શુણ્ણ અને જ્ઞાન તે ધન પુણ્યતાલું... તે કેમ પરિણામ ?

[illegible]

यामेति सद्ये जीवे सद्ये जीया वि स्वमंतु मे ।
मिच्छी मे सद्यभूपसु धेरं मज्झं न केणई ॥

જનસૂત્રોની વારંવારની એ શીખ છે કે; “સં
મોટામાં મોટો આનંદ આપણા ઊંડા હૃદયનું સમા
છે.” આનું સાચું સમાધાન એકેએક પ્રાણીના દિલની
પહોંચવાથી જ મળી શકે. આજે સંવત્સરીના દિ
સુખપણે એ જ કરવાનું છે.

જૈનસૂત્રોમાં સંઘશક્તિને સર્વોપરી ગણવામાં
છે. આથી સામાજિક જીવન એ જૈનોનો મહામંત્ર
આમ જૈન એટલે સત્યાગ્રહી વીર. અન્યાયનો સામ
કરનાર. મહારથી. એને તો ડગલે ને પગલે સ

